

# Inhoudsopgave

---

	blz
Inhoud	1
Van de redactie	2
De Stillehoek	3
De gezusters Hagedoorn en andere verhalen 2	5
Oorlogsherinneringen van Henk Wieringa opgetekend door Geert Braam	10
Eigenerfden in Westerdeel Vredewold van de 15e tot en met de 17e eeuw naar aanleiding van "Een vergeten plattelandselite" van H. Feenstra en H. H. Oudeman	20
Jetske Bergsma en Wiebe Wietses Dijk en hun nageslacht	28
Het dorpje De Wilp in vervlogen jaren	35
Colofon	40

Samenstelling en eindredactie:  
Jan van der Veen

Lay-out:  
Lyda van Rijt



Het logo van Heemkundekring Vredewold-West, naar ontwerp van H. Dullink, heeft betrekking op het gebied waarin onze dorpen liggen. De gegolfde lijnen onderin geven de vele watertjes aan die in dit gebied stromen en gestroomd hebben. Ook hebben ze betrekking op Mar-heim, gemeente grenzend aan water. De gebogen lijn is een Typha Latifolia oftewel een Grote Lisdodde, in de volksmond ook wel tourebout of rietsigaar genoemd. Deze plant komt in ons gebied veel voor en is kenmerkend.

## *Van de redactie*

---

Het goede nieuws is dat we vanaf nu versterking hebben gekregen bij de samenstelling van 't Olde Guet. Lydia van Rijt uit Boerakker heeft de layout voor haar rekening genomen. Zij is grafisch vormgeefster en heeft daardoor veel ervaring en dat scheelt een hoop tijd.

We heten Lydia dan ook van harte welkom.

Dat wil niet zeggen dat we nu voltallig zijn. Versterking is altijd welkom. Als iemand onverwacht uitvalt om wat voor reden dan ook, hebben we onmiddellijk een probleem. En verdeling van het werk maakt het voor een ieder wat lichter.

Ook deze keer zijn we, naar onze mening, er in geslaagd een gevarieerde inhoud bij elkaar te krijgen. Van herinneringen tot vergeten geschiedenis.

Zo vraagt Jan Boerema zich af of er nog veel mensen zijn die nog weten waar de Stillehoek in onze gemeente lag.

Henri Besselink publiceert weer zijn jeugdherinneringen. Dat doet hij naar aanleiding van de vele reacties, zowel positief als kritisch. Nogmaals, deze stukjes zijn geschreven door de ogen van een kind, zoals hij het heeft beleefd. Die beleving schuurt vaak met hoe het in werkelijkheid is toegegaan. En zelfs die werkelijkheid wordt door volwassenen door verschillende brillen bekeken.

Onze vaste medewerker Geert Braam is deze keer op pad gegaan en heeft de belevenissen van Henk Wieringa in de Tweede Wereldoorlog aan de Kruisweg opgetekend. Henk heeft veel herinneringen aan die tijd bewaard.

Joke de Boer is maar eens in het vergeten verleden gedoken en komt met een uiteenzetting over eigenerfden, landbouwers met groot eigen bezit en veel invloed in hun woongebied.

Arie Buursma gaat verder met zijn familiegeschiedenis over Jetske Bergsma en Wiebe Wietses Dijk en hun nakomelingen.

Froukje Bouma – Hoving schrijft over het dorpje De Wilp in vervlogen jaren. Het dorp dat zijn naam dankt de naam aan de wulp, een vogel die naar verluud hier in oude tijden veelvuldig rondfladderde.

We wensen u weer veel lees- en kijkplezier.

Lydia van Rijt  
Jan van der Veen

# De Stillehoek

---

Jan Boerema

Ja, waar was die ook maar weer, de Stillehoek. Veel inwoners van Marum zullen het nog wel weten, maar veel meer waarschijnlijk niet. Nooit van gehoord. Ongeveer zestig jaar geleden verdween de Stillehoek door de aanleg van de rijksweg, de A7. Eerst als tweebaansbetonweg, daarna als de vierbaansautoweg die er nu ligt. Met deze aanleg werden in onze gemeente Marum, Nuis, en Niebert verlost van het doorgaande verkeer van en naar Groningen. Voor de aanleg moesten offers gebracht worden. Een aantal huizen verdwenen en die bij de eerste aanleg konden blijven staan werden bij de aanleg van de vierbaansweg alsnog afgebroken en land werd onteigend. Ook oude namen verdwenen. En daar hoorde destijds ook de naam “Stillehoek” bij. Ik zal proberen duidelijk te maken waar we die verdwenen Stillehoek moeten zoeken.

## Situering en naam

Vroeger had de huidige Noorderweg, de weg van Marum naar Noordwijk, twee scherpe bochten. De eerste bocht was een vrij scherpe bocht naar links, ter hoogte van wat nu Noorderweg 17 is. Een paar honderd meter verder was de tweede, maar nu met een zeer scherpe bocht naar rechts. En die hoek werd de Stillehoek genoemd. Vanwaar die naam? En hoe was de schrijfwijze? Egge Wieringa schrijft op bladzijde 10 van zijn boek “Nadde Spoenen” zowel zonder hoofdletter(s) als met één (Stillehoek). Ik heb er geen sluitende verklaring voor. Voor de continuïteit schrijven we het woord aan elkaar en met hoofdletter.

Het zal er wel stil geweest zijn, maar misschien moeten we ook wel denken in de richting van een stille knip. Een stille knip was in een ver verleden een huis waar je stiekem een borrel kon kopen.

## Bewoning

Op die Stillehoek woonde vanaf 1909 de familie Boerema. Jan Boerema, mijn grootvader, was wagenmaker van beroep. Behalve de woning van de familie Boerema moesten op het streekje nog een paar woningen het veld ruimen voor de aanleg van de eerder genoemde A7, onder andere die van de familie Tabes.



*Het huis van de familie Tabes*

Toen het eerste industrieterrein in Marum klaar was, moest er op zeker moment een naam voor bedacht worden. Bij de beraadslagingen daarover viel ook de naam van de aangrenzende verdwenen Stillehoek. Maar het toenmalige college van burgemeester en wethouders vond het toch niet zo'n geschikte naam voor een industrieterrein. Om toch een beetje van het verdwenen gebied(je) erin door te laten klinken werd gekozen voor de naam "De Hoek".

### Wat nog rest

Een klein stukje van de oude weg van Marum naar Noordwijk, zoals die er vroeger uitzag en waar de verdwenen huizen dus aanstonden, bestaat nog.

Het is de Eikenlaan. Vroeger werd hij op die plaats Balkweg genoemd. Aan de andere kant van de weg, op de Stillehoek, tegenover het huis van de familie Boerema bevond zich een vrij grote dobbe, een uitgeveend turfkat. Dat water werd het kikkergat genoemd. De oorsprong van deze naam is onbekend. Ongetwijfeld zaten er kikkers in. Maar in welke dobbe zaten die niet in die tijd? De dobbe bestaat ook niet meer.

De naam Stillehoek, is dus verdwenen. Wel heeft het gebied een nieuwe aangepaste naam gekregen.



*Eén van de woningen die moest wijken voor de verdubbeling van de A7. Dit was de "Stille Hoek". Hier woonde vroeger stelmaker/wagenmaker J. Boerema. Op de foto staan v.l.n.r. Jantje Boerema, Jan Boerema en hun zoon Piet. Toen het eerste industrieterrein in Marum*

klaar was, moest er op zeker moment een naam voor bedacht worden. Bij de beraadslagingen daarover viel ook de naam van de aangrenzende verdwenen Stillehoek. Maar het toenmalige college van burgemeester en wethouders vond het toch niet zo'n geschikte naam voor een industrieterrein. Om toch een beetje van het verdwenen gebied(je) erin door te laten klinken werd gekozen voor de naam "De Hoek".



1. Noorderweg
2. Stillehoek
3. Kikkergat

## *De gezusters Hagedoorn en andere verhalen 2*

---

Henri C. P. Besselink

In deze tweede serie verhalen van de belevenissen in zijn jeugd komt de moderne tijd om de hoek kijken, in de vorm van het Dafje van moeder Besselink. Daarnaast staat ook het verhaal van de “zigeuners”, die de ouderen onder ons zich nog wel voor de geest kunnen halen, maar die de jongeren alleen uit verhalen kennen. Bij het gebruik van de N.C.R.V.-gids uit het vorige verhaal kan onze jeugd zich niets meer voorstellen, maar kleurentelevisie is andere koek. Wellicht zijn er lezers die de meisjes op één van de bijgevoegde foto's herkennen. Namen kunnen worden doorgegeven aan de redactie.

### **Hest et al heurt?**

Al jaren waren ze bevriend, mijn moeder en zij. Veel visites en over en weer bezoekjes. Mijn moeder had meerdere vriendinnen. Veel van school en ook wel van later datum. Mijn moeders vriendin had slap, lang, blond haar in een knotje, rode wangen en een haakneus. Zij was getrouwd maar had geen kinderen. Verschillende keren kwam ze op de fiets bij ons langs. Er was bij ons thuis altijd koffie, niemand ging ons huis voorbij zonder eerst de fiets tegen de muur te hebben gezet en even een kopje koffie met koek te hebben gehad. Veel dingen bleven onbesproken in de jaren vijftig van de vorige eeuw. Ziekte en dood – je had het er wel over, maar dan in bedekte termen. Het woord kanker sprak je al helemaal niet uit. Alles ging z'n gang volgens onnavolgbare wegen en codes. Zo ook mijn moeder. Ze had een Daf-automaat gekocht zonder dat ze in het bezit was van een rijbewijs. Ze tufte overal naar toe en als haar vriendin Etje kwam, hadden ze het over de Daf. Etje had ook een Daf (en wél een rijbewijs na vijfentwintig keer voor het examen te zijn geweest). Het was mode in die tijd. Mijn moeder vond het niet nodig zo'n rijbewijs. Het ging zó ook goed, toch? Veel was er ook niet voor nodig om te kunnen rijden: een beetje benzine en de rest ging vanzelf. Mijn moeder legde vele kilometers af in haar Dafje, zonder een centje pijn. Even naar tante Salma, even hier, even daar, ze racete overal naar toe. Ook ik reed prima in haar Daf, nooit problemen gehad. Het was een trots gevoel zo naast haar te zitten als we op pad gingen. Broeders in het kwaad. Op een mooie middag kwam Etje op de fiets en ging naar binnen. “Is Wieke d'r ok?”,

vroeg ze. Waarop ik zei: “Ja, ze komt eraan.” “Mama, Etje is er!”

“Wieke hest et al heurt?” “Wat dan?”, vroeg mijn moeder. “Hest et niet ien e krant lesen?” “Nee, wat dan?” “Nou, dat ze oans deur midd'n jagt hebm bij Boerakker?” Mijn moeder was stil. “Hoe bedoelst?”, vroeg ze. Ik zag het voor me. “Ze hebm et achterend der oaf reedn. We waarn op et kruuspunt en bij 't oversteken hebm ze 't achterend der oaf reedn.” Ik dacht dat ik niet meer bijkwam van ontzetting en hilariteit, maar daar bleef het gewoon bij. Daarom was ze op de fiets. Haar man en zij mankeerden niets en ze werd er niet heet of koud van. Etje heeft het erbij gelaten. Ze reed geen auto meer. Mijn moeder daarentegen reed nog tijden schadevrij, tot het autootje op was. Zo ging dat in die tijd.

### **Het verhaal van de worst en de televisie**

November begon met sneeuw. Uitzonderlijk voor de tijd van het jaar. Sinterklaas liet nog wel even op zich wachten, maar de intocht was al snel. Op een koude zaterdagmiddag fietste mijn oudste broer met mij achterop naar de bewuste plek waar de aankomst van Sint Nicolaas zou zijn. Elk jaar hetzelfde. Een vieze garage van de E.S.A. busmaatschappij, honderden kinderen en een muziekkorps. Als je geluk had, zag je de Sint komen en een Piet en kreeg je wat pepernoten. Alhoewel ik het idee had dat de Pieten wisten, wie ze iets moesten geven en wie de schuimpjes en pepernoten van de met olie doordrenkte vloer moest rapen. Bah, ik heb ze nooit opgegeten. En bij de uitgang stond een fallische ballon op een

koperen steeltje. Net als bij het kerstfeest van de Gereformeerde Kerk: altijd hetzelfde. Een sinaasappel en een stukje nougat in een fel gekleurd stukje zilverpapier. Zat hier dezelfde macht achter? Misschien was de Sint wel gereformeerd. In ieder geval deed de middenstand sterk z'n best om de klant te winnen. We hadden ons leven lang nog nooit iets gewonnen. Net vóór Sinterklaas werd ik naar de slager gestuurd om een worst te halen. Op het nippertje lukte het voor sluitingstijd. Ik kreeg ook nog een nummertje voor de Sinterklaasactie. Ach, wat heeft dat nu voor nut? We hadden immers net een kleuren-tv gekocht en nog geen eens een worst gewonnen op de honderden bonnetjes die we daarbij hadden gekregen.

Eenmaal thuis gaf ik het worstbonnetje aan mijn moeder. Een week later was de uitslag van de verloting te lezen in de krant. De hoofdprijs was, u raadt het al, een kleuren-tv. En wel gewonnen door ons op het nummer van het bonnetje van de worst. De andere hoofdprijs was een buitenlandse vakantie. Maar aan ruilen werd niet gedacht; mijn ouders hadden geen tijd voor vakantie. En de twee kleuren tv's hebben het jaren volgehouden, terwijl de worst al lang op was.

### **De plagen van Egypte**

Het was een "streng" zomer – alles was dood, bruin, bedorven, goor en geel. Het leek wel herfst. De bomen waren kaal, het gras geel en verdord, de sloten droog. Magere koeien. Een onheilspellende laag van hete onduidelijkheid lag over het land. Meer en meer kregen we het gevoel dat deze zomer de zoveelste plaag van Egypte was. Er groeide niets in de moestuin, niet op de akker en nergens niet. Het was zo heet dat je overdag niet eens naar buiten kon. Zelfs in de koude, donkere, vochtige boerderij was alles droog en muf-warm, waar je ook kwam. De stenen waren niet eens klam. De regenbak was uitgedroogd. Er kwam geen hooi van het land. Geen wintervoer voor de koeien. Alles zou duur moeten worden gekocht en van elders komen. Hoe moesten wij de winter door? Was dit nu de straf voor de goddeloosheid der mensen? Mijn opa was nog niet zo lang daarvoor

overleden. Hij voorzag al deze dingen en sprak er ook vaak over. We waren bang en bedrukt. Wanneer kwam hier een einde aan? En als het afgelopen was, hoe moest het dan verder? Kwam er ooit nog weer een blad aan de boom en gras op het land? Het waren een paar heel strenge winters en hete zomers achter elkaar. Veel mensen, oude en zieke, waaronder ook mijn oma, overleefden het niet. Ze stierf aan een hersenbloeding. Mijn moeder legde haar zelf in de kist en ik mocht haar een kusje geven op haar voorhoofd. Daarna wilde ik niet meer in de kamer waar ze stond opgebaard, omdat het verschrikkelijk stonk. Een lucht die niet te vergelijken is en niet vaak meer te ruiken is door de moderne technieken. Het maakte mij argwanend en angstig. Warmte is dood en verderf. Tot aan mijn knieën stond ik in het hoge, dode gras. De lucht zinderde en alles golfde om mij heen. Nu was bijna alles dood, waar ik om gaf. In de hitte van de middag danste de kist het graf in.

### **Zigeurentijd**

De dahlia's bloeiden. Dit jaar waren er veel slakken, die vraten de bloemen op. We hadden een hele rij langs de heg, zo ver als de moestuin liep. Het was altijd een enorm karwei om ze uit de grond te halen, te drogen, om elke soort van een kaartje te voorzien, om ze vervolgens vorstvrij onder de bedstee te laten overwinteren. Veel kleuren en gescheurd, gekliefd en gestekt. Het zag er prachtig uit.

Dat vonden de meisjes van de woonwagens ook. Elk jaar streken er in de zomer een paar woonwagens neer op het stukje grasland tussen de provinciale weg en de rijksweg. Een prachtige plek om met z'n allen een tijdje door te brengen. Eén van de dochters van de leider van de troep kwam vaak melk halen, terwijl we dat nooit aan de deur verkochten. Ook kreeg ze dan bossen dahliabloemen mee die mijn moeder voor haar afsneed. Later wilden ze ook elektriciteit via de kabel. Maar zo ver is het nooit gekomen.

Mijn vader ging nog een stap verder door, toen hij met een van de zigeuners had gesproken, had besloten zijn afgetrapte

schoenen aan hem te geven, na ze te hebben laten repareren in het dorp. Toen bleek dat ze niet op te lappen waren, had hij maar een paar nieuwe gekocht en die aan hem gegeven. Sindsdien kregen ze alleen nog bloemen. Tegen betaling! Mijn oma was heel boos op mijn vader en vroeg zich af, waar hij zijn verstand had. Terwijl de zigeuners om het kampvuur dansten op de nieuwe schoenen, moest mijn vader werken voor twee. Toch was ik heel trots op mijn vader en moeder, omdat ze heel vrijgevig en sociaal waren. Terwijl ze zelf niet veel bezaten, gaven ze toch altijd van alles aan andere mensen, zonder dat ze keken naar de kleur.

De politie kwam en stuurde de zigeuners weg – ze waren niet gewenst. De woonwagens en ezeltjes, pannen en potten, een uitgeschopt kampvuur, een viool en wat zwarte haren, wapperend in de wind. Tot de dahlia's weer bloeiden zouden we ze niet weer zien.

### **Verborgен vuur**

Heel ver weg over het land voor ons huis kon je een boerderij zien liggen. Het was op Het Zethuis, zo heette dat, en je kon er maar op één manier komen: langs een smal sintelpad. Ik was wel eens een keer zover met mijn ouders het pad ingereden. Tegenover de boerderij stond een huisje met mooi antiek. Het was van mensen uit de grote stad, die hadden er een soort weekendhuisje van gemaakt. Het was uitzonderlijk voor die omgeving en in die tijd.

Het was zaterdagmiddag en mijn broertje en ik zaten voor de zwartwit-tv naar Swiebertje te kijken. Opeens dacht ik dat de zon toch nog scheen. Want het was een grauwe dag in januari. Precies op de plek waar de zon onderging was alles oranje. Ik stond aan de grond genageld. Vuur! Er was brand in de boerderij. Zo ver weg en toch ook heel dichtbij. Af en toe was er een grote steekvlam. Ik rende van voor naar achter en weer terug. Wat moest ik doen? Iedereen was bij de koeien en ik schreeuwde: "BRAND!" Waardoor ze boos werden op mij, want er was geen brand. "Nee, niet bij ons, maar daar in de verte". Ik was in paniek en wist niet, wat te doen. Mijn oudste broer was al op weg ernaar

toe om eventueel te helpen. Maar alle hulp ten spijt: alles brandde tot de grond toe af.

Later ben ik er met mijn oudste broer naartoe geweest. Er lagen dertig koeien dood in de rokende hopen. Helemaal opgezwollen en verkoold. Ik wist niet wat ik zag: modderwater, een gracht en koeien. Alleen maar koeien. Het huisje tegenover was een rokende puinhoop. Weg huis en weg antiek. Het bluswater was bevroren. De indruk was onvergetelijk. De stank ondraaglijk.

Ik was bang voor vuur en brand geworden. Hooibroei was de oorzaak. Zou het dan ook bij ons...? Ik was niet te houden. Alle dagen zeurde ik, dat het ook bij ons was. Ze moesten kijken. Ik kon niet meer slapen. Totdat er op een dag toegegeven werd en men een prikproef nam achter in het hooi in de schuur. De brandweer kwam. De wintervoorraad hooi was weg. Het vuur zat er al in, alleen brandde het nog niet.

### **Ritme der seizoenen**

Net als voor de zigeuners was er ook een tijd van teruggaan voor de ooievaars. Ze kwamen vaak in dezelfde tijd in het voorjaar. Terug naar de plek waar ze geboren waren: een nest gemaakt van een wagenwiel op een afgezaagde boom, hoog maar niet onbereikbaar. Samengesteld met grote takken waarbij het echtpaar alleen hier en daar iets hoeft te schikken en klaar was Kees.

Jarenlang kregen we brieven van het ministerie van Landbouw en Visserij. Daar zaten lijsten bij met vragen over wanneer de ooievaars waren gekomen en hoeveel jongen ze kregen. Alles werd altijd braaf bijgehouden, maar een bedankje? Ho maar. Het was feest als ze kwamen want dan werd het voorjaar. Alles lossen en makkelijker. Het was prachtig om te zien hoe de vogels baltsten en klepperden totdat er jongen waren, want dan vlogen ze af en aan met voedsel. Soms viel er een jong uit het nest en dat werd niet meer geaccepteerd als je het terug zou zetten. Ik voedde het dan met de hand op tot volwassen dier. Misschien dat ik later de Fabeltjeskrant daarom zo leuk vond. Er kwam soms een foto in de Leekster Courant van het nest

met een artikel erbij, dat de ooievaars weer op het nest zaten dat op ons weiland stond.

Eenmaal vet genoeg moesten ze leren vliegen en dat was een komisch gezicht. Als ze eenmaal sterk genoeg waren, gingen ze op een dag allemaal tegelijk weg. Dan werd het stil en de herfst was al een eind gevorderd. Weer wachten tot het voorjaar. Maar er kwamen geen ooievaars meer. Ze stierven uit.

De brieven van het ministerie kwamen wel, maar er was niets meer om in te vullen. Het landbouwgif had z'n werk gedaan. En jaren later, na moeilijke verordeningen uit Brussel, landde er nog wel eens een ooievaar, maar niet meer om te broeden. Net als de zigeuners, zoals je die toen noemde (nu: Roma), waren de ooievaars verjaagd, waardoor het voorjaar voorgoed verschoven leek en het jaar anders ingedeeld. Het leven werd maakbaar. Het ministerie van Landbouw en Visserij kon misschien beter het weer gaan voorspellen of voorschrijven. Dan wist je weer, waar je aan toe was.

### **Zo helpe mij God Almachtig**

Het schoolreisje was altijd een hoogtepunt van het jaar. De kinderen hadden gespaard om één keer in het jaar met de bus en verschillende klassen op reis te kunnen gaan. Ik heb nooit iets gemerkt van sparen. Ik mocht altijd zo mee. Mijn ouders zullen dat wel geregeld hebben. Zo ging het altijd.

Al vroeg had ik een klein fotocameraatje. Het was een toestelletje van plastic en het kostte twee gulden vijftig bij de Hema. Daar werkte mijn vader destijds, in Groningen. Het maakte leuke foto's. Zwart-wit en ook kleur. Ik heb er menig moment mee vastgelegd, alleen mocht het niet mee op schoolreis. Maar ik nam het wel mee. Het mocht waarschijnlijk niet, omdat dat een soort ongelijkheid creëerde onder de kinderen. Ik heb me er nooit iets van aan getrokken en de leukste momenten vastgelegd.

Initiatief en creativiteit werden afgestraft, althans, er lag geen nadruk op. Wie de grootste bek had, had het voor het zeggen. Totaal niet mijn wereld. De kinderen liepen verder

en waren uit het zicht. Zou ik even...? De stof was versleten, de leuning wat vettig. Ik ging zitten. Keihard was-t-ie. Zonder vering. Echt geen pretje om daar lang op te zitten.



“Landgenoten”, ging er door mij heen. Het tolde in mijn hoofd. Dit was godslasterlijk. Ik op de troon. Zij die aangesteld was door God zelf, daarvan nam ik nu de plaats in. Ik voelde mij heel zondig en tegelijkertijd onoverwinnelijk. Wat nou, geen fototoestel mee mogen nemen. Dít pakten ze me niet meer af.

Terwijl ik opstond zag ik, dat het hele gestoelte min of meer een gebeeldhouwde kast was met een deur erin. Ik wilde wel eens weten, wat daarachter school. Wel, landgenoten, de inhoud was: een stofzuiger, een dweil en een emmer. Daar zat onze koningin op, als ze de troonrede voorlas. En de troon moest ook nog opnieuw worden bekleed. Dat was ik nog even vergeten. Het leek op de wc bij opa in Amsterdam. Daar stond ook de zwabber, de stofzuiger en emmer wegens ruimtegebrek van het bovenhuis in de Jordaan. Alleen, de troon was wat kleiner.

### **Storm**

Mijn moeder had ook altijd vreemde verhalen. In haar dagen waren er niet veel uitjes en dan bedoel ik geen groente. Alles werd op de fiets gedaan of lopend. Boodschappen, maar ook familiebezoek. Hard werken



en ook de uitstapjes hadden vaak nog met het werk te maken. Ze woonde en werkte op een boerderij. Dat was zwaar werk voor een vrouw. Samen met haar vader en moeder en twee zusters runde ze de boel.

's Middags was m'n moeder op de fiets naar het dorp gegaan voor een boodschap. Daarna was ze gaan thee drinken bij Wieringa, het plaatselijk schildersbedrijf. Maar naar gelang de middag vorderde, werd het weer steeds slechter. Het zag er beroerd uit om op tijd naar huis te kunnen komen. De koeien wachtten niet – die moesten op tijd gemolken worden. Telefoon was er niet.

Wieringa zou één van zijn knechten vragen, of hij bij mijn moeder thuis wel even wilde zeggen

dat ze later kwam. Hij moest toch langs de boerderij en durfde de storm wel aan.

Maar de gebeurtenissen volgden elkaar snel op en iemand met een vrachtwagen kon mijn moeder wel een lift geven naar huis. Met fiets en al. Zo gezegd, zo gedaan. Voordat de knecht van Wieringa bij de boerderij was, was mijn moeder al thuis. Toen werd er bij de deur geroepen: "Vollek!" Mijn moeder ging er naar toe. Er stond iemand die zei dat hij de knecht was van Wieringa en hij zei ook: "Wieke komt wat loater thús". "Nou, dat is goed", zei mijn moeder, "ik za't even zeggen".

De boodschap was duidelijk. Bedankt heur!

# Oorlogsherinneringen (1940-1945) van Henk Wieringa

Door Geert Braam

Telkens weer duiken er bijzondere verhalen op, zo ook de oorlogsherinneringen van de 83-jarige Henk Wieringa, die in de oorlogsjaren aan de Kruisweg in Marum woonde. Tegenwoordig woont hij samen met zijn vrouw Etty aan de Rewerdaheerd in Marum. Henk was in de Tweede Wereldoorlog een jonge jongen, in begin van de oorlog was hij negen en aan het einde veertien jaar. Schokkende ervaringen deed hij op, in die zeer bewogen tijd. De schat aan informatie uit het verhaal van Henk Wieringa heb ik aangevuld met relevante gegevens uit het gemeente archief van Marum.



*De Kruisweg rond 1920, in het derde huis links van de weg woonde later de familie Wieringa  
Foto: Geert Braam*

## Jeugd aan de Kruisweg

Henk Wieringa werd geboren in 1931 en was zoals gezegd negen jaar toen de oorlog uitbrak. Hij woonde vanaf z'n prille jeugd aan de Kruisweg, in het huis dat nu nummer 37 heeft. Zijn vader, Sikke Wieringa, had daar vanaf 1931 een schilderzaak. Dit is niet het geboortehuis van Henk, want dat staat in Nuis (nu Nieuweweg 25), waar zijn ouders na hun trouwen tijdelijk woonden. Dit huis kwam vrij door de opheffing van de schilderzaak van Soetendal, die met zijn vrouw en vele kinderen een nieuw leven begon bij Phillips in Eindhoven. Vader Sikke

Wieringa woonde nog in Groningen, toen hij van zijn achterneef schoenmaker Sikke Haan van de Kruisweg, de tip kreeg dat hij daar in Nuis voor zichzelf zou kunnen beginnen. Zo gezegd, zo gedaan. Een paar jaar later verhuisde de familie Wieringa naar de Kruisweg in Marum. Zij konden het huis van diezelfde achterneef Haan betrekken. Haan zelf ging enkele huizen in oostelijke richting, naar nummer 47. Als schilders zoon heeft Henk vanaf zijn prille jeugd tot zijn 29e jaar op die plek aan de Kruisweg gewoond. Hij werkte er in de zaak van zijn vader. Daarna trouwde hij en vestigde zich aan de Wendts-

teinweg 48 en later aan de Molenstraat 6, waar hij een prachtige zaak had. Marumers konden er terecht voor een grondige schilderbeurt van hun huis, maar ook voor kleinere klusjes.



*Henk Wieringa aan het verhalen*  
*Foto: Geert Braam*

Eerste herinneringen aan een bewogen tijd. Henk begint zijn verhaal: “Toen de oorlog begon was ik nog heel jong en ik had in mijn prille leven nog geen ellende over mij heen gekregen, maar nu zou ik niet ontkomen aan een benauwde tijd. Op 10 mei 1940 zat ik in de derde klas. We zaten die morgen goed en wel in het lokaal toen onze meester Pool met een bedrukt gezicht binnen kwam. Hij opende de schooldag met gebed en kwam gelijk daarna met de mededeling dat Duitsland Nederland binnengevallen was. We gaan een bange tijd tegemoet, sprak meester, en het is daarom het beste om de school een tijdje te sluiten. Jullie gaan nu naar huis en moeten dan binnenblijven of achter het huis, want we weten niet wat er straks aan Duitse troepen over de Kruisweg komt. Twee dagen later was het zover. Wij hoorden auto’s aankomen en gingen toch naar de weg. We zagen een heleboel Duitse militaire voertuigen aan komen rijden. Het waren open vrachtwagens. In iedere vrachtwagen zaten vijf Duitsers. Eén vrachtwagen stopte bij restaurant “De Kruisweg” om de weg te vragen naar Leeuwarden. Later op die dag, kwam er een horde cavalerie, veel

paarden en militaire wagens, uit de richting Bakkeveen. Ook zij moesten naar Leeuwarden. Beide colonnes gingen de Noorderweg op. De dagen daarna raakte je gewend aan de langs rijdende Duitse voertuigen”.

### **Grebbeberg**

Een paar dagen voor de 10e mei werd Petrus de Wit, eigenaar van de boekhandel aan de Kruisweg 41, opgeroepen om naar de Grebbeberg te gaan in verband met de oorlogsdreiging. Uiteindelijk is hij daar na het uitbreken van de oorlog maar een paar dagen geweest, omdat Nederland zich al snel overgaf. De jongens die moesten vechten bij de Grebbeberg hadden nog wapens uit de Eerste Wereldoorlog (1914-1918). Er was sindsdien geen vernieuwing geweest.

### **Gjaltema's timmerfabriek de Volharding**

Over de timmerfabriek herinnert Henk zich het volgende: “Al snel was er geen werk meer voor de medewerkers van de fabriek. Er werd dus gezocht naar alternatief werk. Een van de eerste projecten was het maken van leeslampen van hout; fitting er in en klaar was het. Een ander project, was het maken van houten truckjes met trailers, in totaal 12.000 moesten er worden gefabriceerd en die werden allemaal geschilderd in de werkplaats van Wieringa. Marten Penninga, een neef van mijn pa, werkte bij ons en die heeft ook mee geschilderd. Ons personeel werd nog aangevuld met Anne Luiting en Weijer Veer uit De Wilp. Later werd Gjaltema een paar keer gedwongen om jonge mannen te leveren voor dwangarbeid in Duitsland en ook in Oostenrijk”.

### **School gevorderd**

“Er waren verschillende perioden dat we niet naar school konden omdat deze door de Duitsers was gevorderd (in beslag genomen). Om ons toch les te kunnen geven werden de schoolbanken naar de overkant van de weg gebracht en geplaatst in de kantine en in andere ruimtes van Gjaltema's timmerfabriek. Toen ik in de hoogste klas zat kregen we les van meester Pieter Postmus, die ook aan de Kruisweg woonde, op nummer 33. Via een kleine sluiproute achter de huizen langs, ging de meester in de pauze



*De winkel van Wieringa rond de jaren vijftig.*

even naar huis om koffie te drinken. Hij nam er dan de tijd voor”.

### **Materiaal schaarste**

“Wij kregen ook geen materialen meer en daarom heeft mijn vader met zijn medewerkers veel gewerkt met surrogaatverf op waterbasis. In het begin van de oorlog kwam er eens een leverancier bij ons met de vraag of we ook glas van 10 bij 10 centimeter konden leveren aan een bedrijf op de Veluwe, waar Union bouwplaten werden gemaakt. In die platen zaten ronde gaten en daartussen kwam het glas. Ten gevolge van de vele bombardementen was er veel glasschade en was glas bar slecht leverbaar. Voor mijn vader was dit een schot in de roos. Glasrestanten had hij wel en er werd hard gewerkt aan het maken van de glaasjes. Zo hard, dat de leverancier een kist vol kon meenemen, en dat tegen een heel goede betaling”.

### **Inkwartiering op de Kruisweg**

Henk vertelt dat hij zich nog goed kan herinneren dat er in mei 1941 Oostenrijkse militairen ingekwartierd waren in de meubelzaak van Sijmen Gjaltema, bijgenaamd Siemen meubel, aan de Kruisweg nummer 25. “We gingen daar vaak naar toe en we kregen dan een stuk kuch van die mannen, we waren er gek op”.

### **Beschieting van de Drachtstertram**

Dagelijks kwamen er langs de Kruisweg twee goederen- en personentrams, de Drachtstertram. In 1943 werd de tram beschoten door vliegtuigen. Henk toont mij een munitiehuls en vertelt: “Ik was met mijn vader op de zolder van ons huis en plotseeling zagen we de mooie zilverkleurige vliegtuigen op ons af komen. We zijn direct naar beneden gegaan en hoorden intussen de ratelende kogels uit de vliegtuigen al.

Het waren 'jagers' die uit noordelijke richting kwamen en ergens boven Nuis naar het westen zwenkten. De goederentram werd danig onder vuur genomen. De machinist stapte uit en verloor het leven door de beschieting, enkele conducteurs raakten gewond. De lege munitie hulzen kletterden op ons dak, waardoor er een groot aantal dakpannen sneuvelden. Helaas mocht ik daar niet even kijken en ook naar de plaats van de beschieting mochten we niet. Dat was levensgevaarlijk, omdat de jagers weer terug konden komen". Henk verhaalt, dat je na de beschieting beter tegen het vuur in kunt lopen, dan is de kans minder groot dat je geraakt wordt. De machinist liep volgens hem van het vuur af en de conducteurs juist in de vuurrichting. Zij waren licht gewond. Ook Dr. Jan Buitkamp heeft over deze beschieting geschreven in een van zijn vele publicaties.



*Henk toont een lege huls afkomstig van de beschieting van de Drachtster tram op de Kruisweg. Foto: Geert Braam*

### **Invordering goederen**

Er werd van alles ingevorderd door de Duitsers, zelfs hooi. Dat was bestemd voor de goed-gekeurde - en dus door hen ge-

vorderde-paarden. Dit hooi werd door de Duitsers zelf, ter plekke, geperst met behulp van een hooipers die een 'paardekop' werd genoemd.

### **Invasie van legerwagens**

Op een zeker moment, kreeg de Kruisweg te maken met een ware invasie van militaire voertuigen. "Vanaf de timmerfabriek tot de meubelzaak van Sijmen Gjaltema stonden er militaire voertuigen voor de huizen geplaatst. Ze waren aan elkaar gekoppeld met stalen stangen. Voor ons huis was een keukenwagen geplaatst en als kind vond ik het daar altijd heerlijk ruiken. Ook op het terrein van de timmerfabriek werden wagens geparkeerd. Onder een afdak van een opslagloods stond een hele grote trailer. De zijkant kon worden opengezet en daar zagen we een grote garage met veel gereedschappen. Twee monteurs deden er reparatiewerk. Verder stonden er tankwagens met benzine en dieselolie. Voor de manschappen werd de school gevorderd en wij waren als leerlingen van de eerste klassen vrij. De hoogste klassen kregen les in een garage en in de kantine van de fabriek. Dit heeft een paar weken geduurd, veertien dagen later vertrokken de Duitsers weer. Toen ik in de 6e klas zat, kregen we van meester Blaak vrijdagsmiddags Duitse les, hij bezat n.l. de akte Duits.

### **Voertuigen uit de Libische woestijn**

Ongeveer in mei 1944 kwam er een kolonne cavalerie in Marum, paarden en wagens. De voertuigen kwamen uit de Libische woestijn van het leger van generaal Rommel. De voertuigen waren geschilderd in woestijn kleuren. Er waren ook rupswagens bij, die voor banden hadden en achter rupsaandrijving. Weer werd de school gevorderd voor de Duitse militairen. De paarden stonden tijdelijk in de stallen van de marechausseekazerne aan de Kruisweg of kregen onderdak bij naburige boeren, waaronder Homan en Hasper.

### **Duitsers vragen om verf**

"Op een dag kwamen er twee Duitse militairen naar de werkplaats van mijn vader om verf te halen. Mijn vader was er niet want die stond verplicht putjes te graven in Haren.

Mijn moeder stond de militairen te woord. Ze moesten verf hebben om de woestijnkleur over te schilderen. Mijn moeder weigerde hen verf te leveren omdat ons bedrijf deze zelf nodig had. Er was namelijk geen nieuwe verf meer leverbaar door de groothandel. Ze verzetten zich dus tegen 'Befehl ist Befehl'. De militairen vertrokken zonder verf, maar kwamen even later terug en wel in het bijzijn van de NSB-burgemeester Groenewold, die haar gelastte de verf te leveren. Ze zouden er goed voor betaald worden, zei de burgemeester. Ik was hierbij en dit was mijn eerste kennismaking met de later nog veel besproken NSB-burgemeester. Samen gingen de heren de werkplaats in, waar de keurige jasjes werden verwisseld voor overalls die daar in de werkplaats hingen. Er werden vervolgens verschillende kleuren samengesteld. De verf werd keurig afgewogen en de rekening werd uitgeschreven. Deze is later inderdaad correct betaald. Nu konden de Duitsers in de garage van Jansma de wagens en de auto's overspuiten in camouflagekleuren. Ze hadden zelf een compressor bij zich voor het spuitwerk".

#### **Vordering van woningen op de Kruisweg**

In mei 1944 werden de woningen genummerd 18, 20 en 22 gevorderd. Een drietal gezinnen werd gesommeerd hun huizen te verlaten, zonder dat er ook maar iets mocht worden meegenomen. Alles moest in de oorspronkelijke staat worden achtergelaten. De drie gevorderde woningen waren: de grote villa van Hielke Gjaltema, die van de familie de Vries en de daarnaast gelegen elektriciteitszaak van Roelf van der Laan. Ook de garage van Berend Jansma werd gevorderd, evenals de woning waarin Arend Jansma woonde. Het Duitse 'opperhoofd' Beets had domicilie in het huis van Jansma. De eerder genoemde drie woningen lagen naast elkaar tegenover de schildersbedrijf van Sikke Wieringa. Deze woningen werden bezet door de SD en douane-ambtenaren. Er werd dag en nacht, om de twee uur, wachtgelopen met een herdershond. De wacht liep van het oude postkantoor tot de school naast de kerk. Later kwam er prikeldraad omheen. Ook werd er een Duitse kleermaker ondergebracht bij kleermaker

Minkes aan de Kruisweg 16, het rechter gedeelte van het pand, waarin het oude postkantoor was gevestigd. Voor de brandstof, ter verwarming van de huizen, moest worden verzorgd door Ate Meter. Hij tufte met zijn vrachtwagen naar en van Groningen en bevoorradde de huizen met diverse brandstoffen, zoals eierkolen.

#### **Onderduikers en evacuees**

Henk vervolgt zijn verhaal: "Thuis hadden we onderduikers en later evacuees uit Limburg en twee 'honger' vluchtelingen uit Rotterdam, Hilligersberg. De onderduikers werden later overgebracht naar een ander adres in de buurt. Ik herinner me o.a. nog Joop Zantinga uit Groningen, die bij de arbeidsdienst was, maar zich daar blijkbaar niet mee kon verenigen. Hij dook bij ons onder en ging later naar een boerderij op De Haar. Daar werd een razzia gehouden, waarbij hij is opgepakt en naar de gevangenis in Groningen gebracht. Daarna werd hij doorgestuurd per trein naar het concentratiekamp in Amersfoort. In Zwolle werd de trein beschoten en konden alle passagiers de trein uit. De gevangenen zijn toen gevlucht, maar dit werd bemoeilijkt omdat zij twee aan twee waren gekoppeld door middel van handboeien. Toch lukte het de vluchtelingen een boerderij te bereiken, waar ze een paar weken zijn geweest. De handboeien werden door de boer losgezaagd. Van het verzet in Zwolle kregen de 'handgeboeiden' dameskleding en een oude damesfiets. En zo fietsten twee jongens van Zwolle naar Groningen. Later heb ik Joop (Jo) weer ontmoet en hem gevraagd hoe dat ging, in die dameskleding. Volgens Joop hadden ze vooral grote problemen gehad met de damesschoenen, die begrijpelijkerwijs veel te nauw waren".

#### **Bed delen met onderduiker**

"Ik sliep naast een van de onderduikers. Midden in de nacht begon hij plotseling hard te gillen. Ik legde snel mijn hand op zijn mond en zei: Stil de schildwacht hoort jou. Ook deze jongen is later overgeplaatst naar een boerderij op De Haar. Dan was er een nog een onderduiker die Cor van der Scheen heette en uit Rotterdam kwam. Hij was bij ons ondergebracht door het ver-



zet. Vervolgens hadden we als onderduiker Jack Groothuis, die familie van mij was. Jack werkte in de groentezaak van zijn vader aan het Zuiderdiep in Groningen en hij was verloofd met Sien Schoonveld. Omdat Jack onvindbaar was hebben de Duitsers zijn verloofde opgepakt en naar Duitsland getransporteerd om in een machinefabriek te werken. Zij is weer gezond en wel teruggekomen.

### Het vrije veld in

Ook in de oorlogstijd gingen Henk en zijn vrienden vaak het vrije veld in. “’s Morgens vroeg struinden we vaak voor dag en dauw langs de Pierswijk, tot aan Pera die helemaal achteraan woonde. Vanuit Engelse vliegtuigen werden illegale kranten op grote hoogte gedropt. Deze dwarrelden omlaag en kwamen terecht in een groot gebied. Die krantjes hielden ons op de hoogte over het verloop van de oorlog. Ik heb die krantjes altijd bewaard”. Henk laat mij een krant zien genaamd ‘De Vliegende Hollander’, ‘verspreid door de geallieerde luchtmacht op weg naar Buitenland, No. 11, 29 september 1943’. Ook is Henk nog altijd in het bezit van allerlei andere illegale bladen die verspreid werden vanuit het verzet.

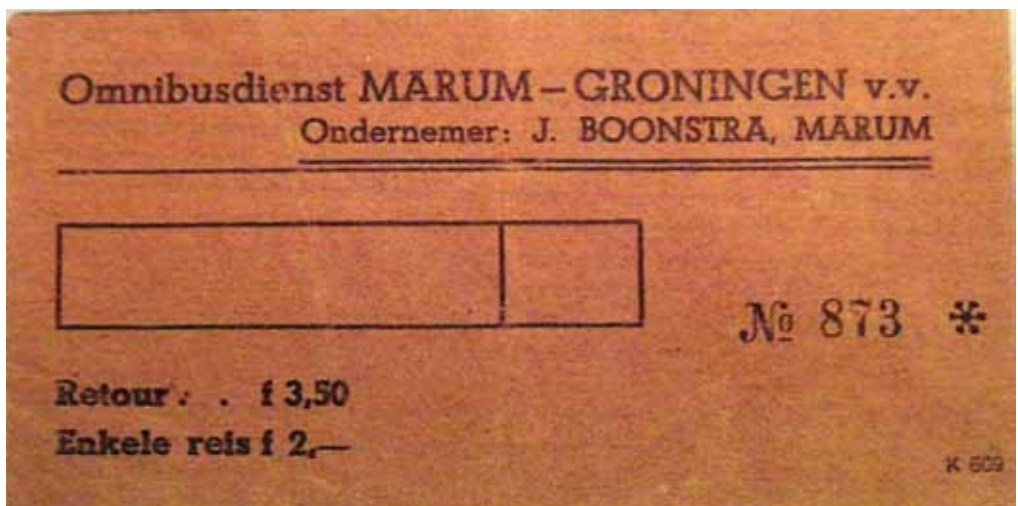
### Spertijd

“We hadden ook spertijd. Dit betekende dat je ’s avonds om 8 uur binnen moest zijn. Alle

ramen werden waar mogelijk met blinden gesloten of afgeplakt met kranten, want er mocht geen licht naar buiten stralen. ’t Elektrisch licht werd afgesloten en het driepits kannetje, het z.g. raap-oliepitje, werd aangestoken. Verder hadden we een soort zaklantaarn, de z.g. knijpkat, en daar moesten we het mee doen. Brandstof kregen we van de brandstofhandelaar Piet Notenbomer aan de Wendtsteinweg in de vorm van boomstammen van een meter lang en circa 500 kg zwaar. En we hadden thuis een specieton gevuld met water, waarin we oude kranten deden, die goed doorweekt werden. Daar maakten we papierballen van die we lieten drogen in de zon. Ze werden keihard en waren dan prima brandstof. Heel lang lagen ze als vuurballen in de kachel te smeulen”.

### Personenvervoer Marum-Groningen v.v.

“In de oorlog reden er voor het vervoer tussen Marum en Groningen drie omnibussen, ander vervoer was er niet meer. Piet Notenbomer van de Wendtsteinweg en Johannes Boonstra van de Hamrik, lieten bij de timmerfabriek een omnibus bouwen en Anton Hoekstra van De Haar had een ESA-bus met twee paarden er voor. Twee keer in de week, op dinsdag en vrijdag, reden ze naar Groningen en terug. Ander verkeer was er niet. Ook fietsen ging niet, omdat alle fietsen door de Duitsers waren gevorderd”.



Plaatsbewijs voor de Omnibusdienst van J. Boonstra Foto: Geert Braam



*Deze gezinsfoto werd gemaakt aan het begin van de vijftiger jaren. Achter v.l.n.r.: Egge en Henk, midden: Anneke, vader Sikke Wieringa en Pillie, voor: Jannie en moeder Wieringa.*



## **Putjesgraven**

Alle mannen van de Kruisweg werden ingezet om bij Haren loopgraven te graven. Ze waren een paar dagen van huis en sliepen 's nachts bij een boer in het hooi. In de week-ends kwamen ze weer thuis. Ze hadden ook allemaal een 'Ausweis'. Deze voorkwam dat de fietsen van de putjesgravers gevorderd werden. Anders was het immers niet mogelijk om in Haren te komen. Henk herinnert zich het volgende: "Mijn vader heeft dat werk een week gedaan en hij had een gloeiende hekel aan dat putjes graven. Omdat hij er totaal geen zin meer in had, bedacht hij een plan om er onderuit te komen. Hij ging naar de heer Beets, de kommandant van de Duitsers die in de woning van Jansma verbleef, en zei tegen hem: Moet ik als schilder met de schop putjes graven? Hebt u geen ander werk voor mij? Hij kreeg het voor elkaar dat hij vrijgesteld werd van het putjes graven en er werd wederom een Ausweis uitgeschreven. Mijn vader ging akkoord met het werk dat er voor in de plaats kwam. In de garage van Jansma stonden allemaal gevorderde fietsen, die moesten groen geschilderd- en genummerd worden. Dat was een betere klus voor hem dan dat zware grondwerk.

## **Lindsterlaan 33**

Dan vertelt Henk mij een verhaal over het huis dat in de oorlog, en daarna, eigendom was van mijn pake en beppe, Halbe en Pietje Braam-Ratsma, aan de Lindsterlaan 33. Het bewuste huis werd in 1939 gebouwd door de gebroeders Rozema uit Nuis en eerst verhuurd aan Fokko van der Veen, gemeente-timmerman te Marum. Fokko verhuisde later naar de Kruisweg en de gebroeders Rozema verkochten het huis in november 1940 aan mijn grootouders, Halbe en Pietje Braam. Vanaf mei 1941 tot september 1946 woonden hun zoon Willem Braam (net als zijn vader kaasmaker van beroep) en zijn vrouw Aske Haan in het huis. Toen vertrokken zij naar Klundert in Brabant, daarna Ruinerwold, om in 1952 naar Canada te emigreren. In 1939 had de aannemer aan schilder Sikke Wieringa opdracht gegeven om op de horizontale rabatdelen van de topgevel van het huis de namen van de prinsessen Beatrix en Irene te schilderen, dus nog net

voor het uitbreken van de oorlog. Henk Wieringa kan zich nog herinneren dat zijn vader, tijdens de bezetting, die namen in opdracht van de Duitse overheersers met witte verf moest overschilderen totdat er niets meer zichtbaar was. In september 1946 kwamen mijn grootouders daar wonen. Een heel bijzonder verhaal over het huis waar ik zelf in 1948 geboren ben, evenals mijn broer Halbe en mijn zus Martje. Mijn ouders woonden bij mijn grootouders in van 1946 t/m 1949. Sinds 1969 tot heden is het huis in het bezit van de familie Van der Kaap.

## **De bijzondere Ausweis van mijn vader**

Die laatste Ausweis kwam Sikke Wieringa goed van pas, toen er op een zondag eens een razzia was op de Kruisweg. De Duitsers hadden de kerk omsingeld. Het ging ze in het bijzonder om dominee Van Wouwe, maar die was niet aanwezig. Maar voor de onderduikers die de kerkdienst bijwoonden, werd het een penibele situatie. Gelukkig was er onder de preekstoel een ruimte waar een aantal mensen zich kon verbergen. De ruimte was bereikbaar via een luik in de preekstoel. Nadat de onderduikers er met behulp van koster Eertze Top in waren verdwenen, kwam er weer een mat overheen. Het was in een mum van tijd gebeurd. Die ruimte was voorzien van verlichting en de vier of vijf onderduikers hebben er een hele dag gezeten. Zo bleven ze allemaal buiten schot. Gemeenteamtbenaar Breeuwsma was ten tijde van de razzia ook aanwezig en verstreekte nog een aantal Ausweisen aan mensen die vrijgesteld waren van de Arbeitseinsatz of om andere redenen. Wie niet in aanmerking kwam voor een vrijstelling moest zich melden bij de Duitsers, in de garage van Berend Jansma. Koster Eertze Top was ook bij de luchtbescherming. In het begin van de oorlog zaten telkens twee mannen bij toerbeurt 's nachts in de kerktoeren, in opdracht van de Duitsers spiedend door de vier kleine raampjes, die speciaal voor dat doel in de torenspits waren aangebracht. Wat ze zagen, moesten ze rapporteren in een logboek. Meester de Vries was blokhoofd van de luchtbescherming. Dominee Van Wouwe "Zoals ik eerder al zei, was het de Duitsers tijdens die razzia vooral

te doen om dominee Van Wouwe. Hij was al eerder opgepakt, omdat hij bij het verzet zat, maar kon toen worden vrijgekocht door een inzamelingsactie in de Gereformeerde Kerk. Eenmaal vrij vertrouwde hij er toch niet op dat hij veilig was en daarom dook hij onder op de Jonkersvaart. Vandaar dat de Duitsers hem op die bewuste zondag niet aantroffen. Zijn vrouw was in die tijd hoogzwanger en moest bevallen, maar zelfs toen durfde dominee niet naar huis te gaan, bang om opgepakt te worden. Politieaanman Westers wist van de situatie en heeft de vrouw van Eske Westerhof erbij gehaald. Zij was vroedvrouw/baakster en woonde aan 't Pad in Nuis naast de Zuiderhoeksweg, die toen trouwens 'Klaassensree' heette. Mevrouw van Wouwe is voor de veiligheid bevallen in de kelder van de pastorie. Jaren later kwam hun dochter te jong te overlijden en de politieaanman Westers, die inmiddels dominee was geworden, leidde haar rouwdienst”.

### **De arbeidsdienst in Nuis**

“In het kamp Nuis zat de arbeidsdienst. Die jongens waren in de weekenden vrij en kwamen dan naar Marum om in de Pierswijk te zwemmen. Onderweg zongen ze altijd: ‘Arbeidssoldaten staan altijd gereed, we zoeken en zoeken de kleuren van ons kleed’ enz. Na gedane arbeid en als ze geschikt bevonden werden, moesten ze samen met de Duitsers strijden tegen o.a. de Russen. Maar veel van die jongens doken onder, omdat ze dat niet wilden”.

### **NSB-landwachters**

Over de NSB weet Henk ook nog het een en ander te vertellen: “Wiebe van der Vlucht van Trimunt en Hendrik Smit uit Noordwijk waren gehate NSB-landwachters. Ze fietsten met hun jachtgeweer aan de schouder, elke dag door Marum en speurden of er ergens iets gebeurde wat in hun ogen niet door de beugel kon. Deze zogenaamde ‘Jan Haggels’ kwamen ook regelmatig bij de Duitsers in de villa aan de Kruisweg, maar die moesten wonderbaarlijk genoeg helemaal niets hebben van die Hollandse landverraders. De ‘heren’ werden doodleuk weer door de Duitsers weggestuurd. Omdat ze voor de Duitsers niet populair op de Kruis-

weg waren, hadden wij als bewoners van de Kruisweg totaal geen last van de landwachters. Er was ook een aantal boeren op de Kruisweg lid van de NSB. Zij waren in de armoedige jaren voor de oorlog al lid van die partij geworden. Het Nationaal Socialisme vanuit Duitsland spiegelde de boeren voor de oorlog een gouden toekomst voor en dat leek ze wel wat. Veel mensen die lid waren deden geen vlieg kwaad.

### **Illegale radio's**

“In de oorlog moest al het koperwerk worden ingeleverd bij de Duitsers. Zelfs de bronzen kerkklokken werden geroofd, om het materiaal te gebruiken voor de oorlogsindustrie in Duitsland. Ook het binnenwerk van radio's bestond gedeeltelijk uit koper, dus ook deze werden gevorderd. Toch werden er ook radio's achtergehouden, zodat er stiekem naar berichten kon worden geluisterd. Dat gebeurde bij Arend Jansma, maar ook bij ons, ergens verborgen op de schuurzolder stond een radio. Siemen Gjaltema, Eertze Top en Sikke Wieringa luisterden daar samen naar de Engelse zender. Het was wel altijd oppassen met de Duitsers die aan de overkant van de weg zaten!”

### **Einde van NSB burgemeester Groenewold**

Die burgemeester werd rond de bevrijding door leden van de Binnenlandse Strijdkrachten op de vlucht neergeschoten bij Boerakker. Ook daarvan weet Henk wel iets, uit eigen waarneming: “Een boerenwagen met het lijk van de neergeschoten NSB-burgemeester kwam voor ons huis langs. Het stoffelijk overschot lag onder een kleed, maar de punten van de zwarte laarzen staken er onder uit. Die boerenwagen reed naar Marum-West. Uit andere bronnen weet ik dat er zich uit wraak onsmakelijke taferelen hebben afgespeeld met het lijk van deze gehate NSB-burgemeester”.

### **Intocht van de Canadezen**

Tijdens de intocht van de Canadezen gooide een Duitser vanuit een van de gevorderde woningen aan de Kruisweg, gericht een handgranaat naar de bevrijders. Het was een laatste stuiptrekking, die de nodige gevolgen had. Er sprongen ruiten, o.a. bij schilder

Wieringa en bij Eertze Top. De Canadezen begonnen te schieten in de richting waar de handgranaat vandaan kwam. Volgens Henk zijn de sporen van die beschietingen nog duidelijk zichtbaar in de muur van dat huis, Kruisweg 20. De Canadezen trokken verder en Henk kon ze volgen tot slager Rekker verderop aan de Kruisweg. Bij de slager was een noodslachting van vijf paarden. Nog verder, bij 'Hoek van Holland' in Niebert, de locatie waar nu Roesd is gevestigd, werden drie omnibussen beschoten.

### **Het einde van de oorlog**

Toen de vrede getekend werd, was de opluchting aan de Kruisweg groot. Henk had de lagere school inmiddels verlaten en ging naar de ambachtsschool in Drachten. Daar werden in de eerste tijd de leerlingschilders regelmatig naar huis gestuurd omdat er geen materiaal was waarmee zij konden werken. Maar het normale leven kwam weer op gang en de rust was weergekeerd. Henk herinnert zich nog een bijzonder voorval uit die tijd: "Vlak na de oorlog ging ik op de fiets naar de ambachtsschool in Drachten. In die tijd trokken 120.000 Duitsers te voet en met karren richting Duitsland. Een gedeelte daarvan kwam door Drachten en via Ureterp en daar was ik getuige van. Met de colonne mee liepen ook gevorderde paarden. Een boer die langs de weg stond te kijken herkende zijn eigen paard. Hij riep het paard en het dier begon te hinniken. De boer heeft toen zijn paard teruggekregen".

(GB: Dit verhaal doet mij even denken aan het paard van Bakie Ipema z'n vader, dat ook moest worden afgeleverd bij de Duitsers. Bakie moest het dier afleveren, maar bedacht zich en nam hem gelijk weer mee terug naar huis, zonder protest van de invorderaars en tot vreugde van zijn vader).

### **Bevrijdingsfeesten in Marum**

Henk beëindigt zijn verhaal over de Tweede Wereldoorlog met de bevrijdingsfeesten.

Op 6 en 7 september 1945 werd in Marum de bevrijding groots gevierd. Henk is nog in het bezit van het blaadje waarin het avondprogramma van deze feesten staat vermeld.

### **Slot**

Tot zover Henk Wieringa's herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog. Hij was nog een kind in die moeilijke tijd, en is nu in de tachtig. Dat de oorlogstijd een onuitwisbare indruk op hem heeft gemaakt, blijkt wel uit de schat aan herinneringen die hij met mij heeft willen delen, zodat ik er dit artikel over kon schrijven.

# *Eigenerfden in Westerdeel Vredewold*

## *van de 15e tot de 17e eeuw*

---

Joke de Boer-Jager

In 2004 kreeg ik van Sinterklaas een prachtig cadeau: het in datzelfde jaar verschenen boek 'Een vergeten plattelandselite', geschreven door H. Feenstra en H.H. Oudman. Direct nadat ik het had gelezen, nam ik me voor er nog eens een artikel in 't Olde Guet over te schrijven. Het boek, met de ondertitel 'Eigenerfden in het Groninger Westerkwartier van de vijftiende tot de zeventiende eeuw', bestaat uit vier onderdelen, een algemeen gedeelte, een systematisch gedeelte per familie, een uitgeleide en de bijlagen. Het is inmiddels bijna tien jaar later en eindelijk is het zo ver. In hun 'systematisch gedeelte' beschrijven Feenstra en Oudman maar liefst 75 eigenerfde boerengeslachten uit het hele Westerkwartier en gebruiken daarvoor 391 pagina's. Daar is 't Olde Guet niet op gebouwd, dus ik zal me beperken tot de ingezetenen van het Westelijk Vredewold, het gebied van de huidige gemeente Marum. In dit artikel zijn geen letterlijke citaten uit het boek overgenomen. De vereiste schriftelijke toestemming van de uitgever neemt ongetwijfeld enige tijd in beslag en die tijd is er niet, aangezien de deadline nadert. Zoals gezegd besteed ik alleen aandacht aan de families in de gemeente Marum. Dat zijn er achttien. Aan sommige van hen wijden Feenstra en Oudman slechts enkele alinea's terwijl over andere meerdere pagina's zijn geschreven. Ik beperk mij tot een bloemlezing, die een globale indruk geeft.



*Zeventiende-eeuwse Vredewolder Eigenerfden.*

### **Onno en Bencko Bolkema, Malijk**

De gegoede Bolkema's woonden tussen 1540 en 1575 in het gehucht Malyk. Een Onno en een Bencko Bolkema waren naaste familie van elkaar, misschien zelfs broers. Het zou kunnen dat Onno ook 'Onno toe Melyck' genoemd werd. De Bolkema's be-

zaten de Aelthieheerd of Ayltke Stede en land en veen onder Malyk. In 1551 en 1566 verkochten ze landerijen gelegen tussen de noordelijk gelegen Leidijk en het grensviertje de Zwarte Riet in het zuiden, aan de Van Ewsums. In de omschrijving van de landerijen komen namen voor zoals: 'Malijker buurland', 'Kerkwech', 'Melyker lijkweg' en 'Gemene Herenweg'. De landerijen van de Bolkema's waren vrijwel geheel omsloten door Ewsum bezit. De verstandhouding met de Van Ewsums liet te wensen over, want Onno procedeerde bij de Hoofdmannenkamer twee keer tegen Christoffer van Ewsum. Zo verzocht hij dit rechtcollege in 1571 om toekenning van 290 Emders gulden, uit de geconfisqueerde goederen van Christoffer, die in ongenade was gevallen bij de Spaanse koning. Van Ewsum was hem dit geld nog schuldig.

### **Fossema, Nuis**

Aan de Vredewolder Fossema's besteden Feenstra en Oudman vijf pagina's. Dit stukje is dus verre van compleet. Verschillende geslachten en generaties Fossema hadden bezittingen in Nuis, hun heerden en landerijen lagen waar nu de Coendersborg staat.

Siewert Fossema werd geboren omstreeks 1498 in Tolbert. Het is opmerkelijk dat hij al voor zijn dertigste Grietman van Vredewold was. Van zijn ouders erfde Siewert de Ooster Fossemaheerd te Nuis. Siewert was in goeden doen, hij bezat meerdere heerden en landerijen. Zijn burenen aan westzijde waren Harcke en Tyalle Fossema, eigenaren van de boerderij die waarschijnlijk Wester Fossemaheerd of Harckemaplaats werd genoemd. De volgende Fossema in dit relaas is Hille, Kerkvoogd van Nuis en Zijlrechter-Grietman van het Bomsterzijvest. Het is niet duidelijk of Hille een zoon of een broer was van de hierboven genoemde Harcke, maar zij waren zeker familie. Hille Fossema was een bemiddeld man. Hij trouwde met zijn buurmeisje Garste Heringe, een dochter van Eling Heringe, eigenaar van de Heringeplaats. Hille en Garste hadden een groot gezin. Drie van hun kinderen waren, Siewert (II), Elinck en Eetke. Zoon Siewert II vertrok naar de stad Groningen en verwierf daar het burgerrecht. Hij werd bierbrouwer een beroep met veel aanzien. Zoon Elinck werd geboren in 1568 en stierf op hoge leeftijd. Hij kocht van ene Imke Fossema een halve heerd te Nuis. Deze Imke is waarschijnlijk helemaal geen familie van de Fossema's, maar heeft de naam van de heerd aangenomen. Het is aannemelijk dat de boerderij die Elinck van Imke kocht de Ooster Fossemaheerd was. Elinck en zijn vrouw Ulsien Auwema uit Tolbert, woonden in Nuis. Zoals gebruikelijk in de familie had ook hij veel bestuursfuncties. Zo was hij Grietman van Vredewold en Zijlveste-Grietman. Ulsien en Elinck werden beide begraven in Nuis. Hun kinderen, Ivo en Frouwke, hadden de achternaam Auwema, vermoedelijk omdat zij erfgenamen waren van de Auwemaborg. Ivo en Frouwke waren zeer welgesteld en sloten goede huwelijken. Frouwke trouwde de Gelderse edelman Christiaan Ketel. Zij kregen een zoon die ze Elinck Fossema Ketel noemden. Ivo trouwde twee keer. Zijn tweede echtgenote was Etta Coenders, die uit een voornaam Gronings geslacht stamde. Ook Ivo bekleedde vooraanstaande bestuursfuncties. Hij was onder meer 'Gecommitteerde Raad' van Groningen. Dochter Eetke Fossema trouwde met een Hymmersma en kreeg een zoon die

Lucke Hymmersma werd genoemd. Eetke moet een dernelmende vrouw zijn geweest. Zij kocht op veilingen boerenplaatsen te Opede en Oostwold. Maar opzienbarender is, dat zij in 1647 van haar tantezegger Ivo Auwema drie aangrenzende heerden in Nuis kocht: de Fossemaheerd, de Harckema- en de Heringeplaats. Hiermee legde zij de basis voor de latere Coendersborg. Het lijkt erop dat zij deze drie boerderijen in Nuis speciaal voor haar kleinzoon en enig erfgenaam Elinck Fossema Hymmersma - de zoon van Lucke - heeft gekocht.



*Het zegel van Ivo Auwema (± 1602-1662), zoon van Elinck Fossema en Ulsien Auwema, getrouwd met Etta Coenders. (Foto: RHC Groninger Archieven)*

### **Fryema, Malijk**

De historie van de familie Fryema is helaas grotendeels in nevelen gehuld. In ieder geval bestond er in 1540 een Fryemaheerd, die 50 grazen groot was. In 1558 is er een Fryema-steenhuis gelegen te Malyk, dat vermoedelijk werd bewoond door Suo/Suwe Fryema, Kerkvoogd te Marum. Hij is de enige Fryema waarover summier iets bekend is. Suo procedeerde in 1564 over de nalatenschap van wijlen Hemmo Fryema. Mogelijk was Suo de voogd van een van de kinderen van Hemmo. Hoe dan ook, de rechtsprekende 'Hoofdmannenkamer' besloot dat Hemmo's kinderen de erfenis gelijk moesten delen, met uitzondering van ene Yelteke. Wanneer Suo overleed is evenmin duidelijk. In 1485 werd namens het 'Suwe Frymahuis' een mud haver toegezegd voor een te stichten vicariaat te Marum. In de akte staat vermeld dat Meit Tebkens toen op het huis 'placht te wesen'. Suo woonde er toen dus niet meer. In Marum zijn verder geen Fryema's bekend.

Wel staat vast dat er in Tolbert en Opende eveneens een Fryemaheerd resp. Fryemas-tede zijn geweest.

### **Harkema, Noordwijk en Malijk**

De broers Rotte en Pabe Harkema waren eigenaren van de Harkemaheerd, die grensde aan het Noordwijker 'buurland'. Rotte was Kerkvoogd in Noordwijk. Samen met zijn collega Kerkvoogden moest hij rond 1540 voor de Raad van Groningen verschijnen in verband met het omgieten van de Noordwijker kerkklok tot geschut. Tijdens dit 'uitstapje' verteerden de Noordwijkers het een en ander in herberg 'De Moeriaen' in de Folkingestraat. De rekening van één Emders gulden en 20 stuivers, declareerde Rotte bij de Groninger raad. In 1551 verkochten de kinderen van Pabe samen met hun familielid Eencke Harkema veengrond gelegen in het buurveen van Malyk. Eencke was de zoon van Hemke Harkema, een vooraanstaand man in Westerdeel-Vredewold. Hij was gezworen rechter en bevelsman namens Beetke van Rasquert.

### **Iwema, Niebert**

In Niebert woonde het geslacht Iwema, ook vaak Idema genoemd. Had deze familie in ± 1400 het Iwema Steenhuis gebouwd en waren zij in de 16e eeuw de bewoners van het Steenhuis? Dat is niet bekend. Feenstra en Oudman schrijven zeer uitgebreid over de Iwema's. Ik zal mij, net als bij de Fossema's, beperken tot een summier overzicht, dat absoluut niet pretendeert volledig te zijn. De oudst bekende Idema, Bocke, leefde in 1444. De volgende die we tegenkomen is Harcke Iwema, die in de eerste helft van de 16e eeuw Kerkvoogd was in Niebert en meermaals Grietman van Vredewold. De familie was zeer vooraanstaand en hoorde tot het z.g. hoofdelingenmilieu. Samen met aanzienlijke Groningers pachtte Harcke Iwema de bieraccijnzen in de Ommelanden. In 1531 raakten de West-Vredewolder eigeners het grietmanschap kwijt aan de Van Ewsums. De plechtige overdracht was op het kerkhof van Nuis. Jonker Onno van Ewsum werd 'Erfelijk Grietman' en in aanwezigheid van stadhouder Karel van Gelre beëdigd. Harcke Iwema, als oudste 'recht-

genoot' zou de eed afnemen, maar dat liep helemaal mis. Schijnbaar had hij last van 'cranckheyt des hoeffdes, als dat seer schudde'. Bovendien sprak hij Fries en was 'syn sprake weecklyck', dus zijn taak werd door een ander waargenomen. Korte tijd later echter, bleek Harcke weer helemaal fit en welbespraakt te zijn. Misschien was het incident tijdens de eedaflegging eerder een kwestie van niet willen dan niet kunnen. Immers, de vooraanstaande eigeners, waartoe Harcke behoorde, moesten tegen hun wil het grietmanschap aan de Van Ewsums afstaan. Harcke Iwema had vijf kinderen, waaronder Leo en Drewes. Zoon Leo was tevens eigenaar van de Noorderen Zuider-Uwemaheerd in Noordwijk en had bezittingen in Tolbert. Samen met Ivo Auwema nam hij een groot financieel risico door ten behoeve van Wigbold van Ewsum op eigen naam 1000 Emders guldens te lenen. Na enige tijd kon Van Ewsum de jaarlijkse rente niet meer opbrengen en zaten de families Auwema en Iwema met de gebakken peren. Zijn broer Drewes woonde vermoedelijk in Niebert. Toen Drewes in plm. 1595 stierf, waren zijn vijf volwassen zoons de erfgenamen. Helaas kregen zij ruzie over de erfenis. Lubbe, Harcke en Mense, die nog in Niebert woonden stonden lijnrecht tegenover Abel en Ede, die naar Zuidhorn, resp. Faan waren vertrokken. Lubbe, Harcke en Mense kregen het vaderlijk huis in Niebert toebedeeld. Lubbe Iwema was vaak in processen verwickeld. Zo is bekend dat hij procedeerde over de levering van zeilen voor de door hem gekochte molen. Het is niet duidelijk of dit de molen van Niebert was. Hij trouwde met Talle Fossema. In hun testament bepaalden Lubbe en Talle dat een deel van hun erfenis bestemd was voor de armen van Niebert, Nuis, Marum en Noordwijk en het onderhoud van de kerk te Niebert. Van zijn broer Harcke, die eveneens in Niebert woonde, is bekend dat hij een welgesteld man was. In 1616 wordt hij vermeld als eigeners met minimaal 100 grazen land. (Eén gras is de hoeveelheid land die nodig is voor één koe). Aan het begin van de 17e eeuw legde een hele rits Iwema's de eed van trouw af aan het nieuwe Staatse Bewind, te weten Bonne, Ede, Leo, Harcke, Hendrik,

Drewes, Date en Date. Lubbe, Harcke en Leo waren landdagcomparant voor Niebert.

### **Poppema, Lucaswolde**

De eerste van het geslacht Poppema die in Lucaswolde voor komt is Poppe Hunsema. Zijn zoon, Harrit Poppema, is geboren omstreeks 1500. Dit is vrij nauwkeurig bekend omdat Harrit in 1558 een getuigenis aflegt over de ligging van de grens met Friesland. Hij verklaart dan, dat hij ongeveer 60 jaar oud is. Harrit Poppema woonde in Lucaswolde en had twee zoons: Poppe Hunsema en Mense Poppema. Het is opmerkelijk dat de jongens verschillende achternamen hebben. Zoon Poppe had samen met zijn vrouw Griete een herberg in Grijskerk, maar hij was ook mede-eigenaar van de Takemaheerd in Grootegast. Zoon Mense en zijn vrouw Renske bewoonden hun eigen heerd in Lucaswolde, maar raakten in financiële moeilijkheden. Ze leenden grote bedragen van Bonne Iwema, met hun landerijen als onderpand. Ook zij hadden kennelijk nog bezit in Grootegast, waar een Mense Poppemaheerd voorkwam. Over deze boerderij is verder niets bekend. Na Menses dood ging zijn boerderij in Lucaswolde over naar zijn zoon, al weer een Harrit Poppema. Ook die kon het financieel niet bolwerken en moest eerst land en later waarschijnlijk zijn hele boerderij verkopen. Hij vertrok uit Lucaswolde en dook enkele jaren later op in Noordhorn, waar zijn naam voorkwam op een lijst van 'doodslagers en ballingen'. Wat hij had misdaan vertelt de historie niet.

### **Renkema, Marum**

De naam Date Reynekema, komt voor in een akte uit 1485, als Date samen met andere vooraanstaande Marumer boeren een schenking in natura toezegt voor een te stichten vicarie. Dates bijdrage bestaat uit een halve mud rogge. Zo'n vicarie was bestemd voor het levensonderhoud van een priester. Een Oemke Renkema was in 1521 Grietman van Westerdeel Vredewold en werd in 1540 genoemd als gebruiker van 36 grazen land. Hij was een van de grootste boeren van Marum. Waarschijnlijk was de welgestelde Oemke een zoon van Date. Lubbe Renkema was een zoon van Oemke. Lubbe

moet een invloedrijk man zijn geweest: hij was Zijlrechter, Buurrechter te Marum, Volmacht van Vredewold en Kerkvoogd. Daarnaast hield hij zich bezig met het 'schutten' van schapen. Dieren die op een omstreden stuk grond graasden werden door hem in beslag genomen en pas aan de eigenaar teruggegeven na betaling van 'schutgeld'. Deze activiteit legde hem geen windeieren. Zeventien jaar na dato verklaarden getuigen dat Lubbe de schapen van de Uithof van Siegerswoude had geschut. Van de winst hadden Lubbe en zijn maten twee tonnen bier kunnen kopen; een lucratief zaakje dus, dat zelfs na zeventien jaar nog niet was vergeten. Lubbe en zijn vrouw hadden drie kinderen, Jan, Hoyte en Date. Na het overlijden van de ouders kreeg dochter Hoyte landerijen en zoon Jan de helft van de ouderlijke boerderij Renkemaheerd te Malijk, die hij nog datzelfde jaar verkocht aan Christoffel van Ewsum. Bij nader inzien bleek de jonker de koopsom niet te kunnen betalen en Jan Renkema zette deze noodgedwongen om in een lening. Na een paar jaar kon Van Ewsum ook de aflossing niet meer betalen, aangezien er beslag was gelegd op zijn goederen. Jan Renkema kwam door deze kwestie flink in de financiële problemen. Jongste broertje Date was waarschijnlijk nog minderjarig toen zijn ouders overleden. De naam Date Renkema duikt later nog op in verschillende archieven, maar of dit telkens de zoon van Lubbe Renkema is, blijft onduidelijk.



Vredewold in 1616.

Detail kaart Bartold Wicheringe.

(Foto: De Canon van het Westerkwartier)

### **Rosema, Noordwijk**

Centraal in dit relaas staan de gebroeders Popke en Poppe Rosema, zonen van Ithye Rosema. Popke kan gelinkt worden aan de Popke Rosemaheerd, die in 1540 in het schotregister van Noordwijk voorkwam.

Schotregisters werden bijgehouden i.v.m. de heffing van waterschapsbelasting. Popke Rosema was Buurrechter in Vredewold. Zijn broer Poppe Rosema had ook bezittingen in het kerspel Noordwijk. Het huis waarin hij en zijn vrouw Lubbe woonden, stond op het land dat hoorde bij de Uwema Noorderheerd, die toen eigendom was van Christoffel van Ewsum. Poppe was huurder van deze boerderij. Vele jaren later hebben een Luwe Rosema en zijn vrouw Grete een herberg in Noordwijk. Luwe betaalde in 1577 accijns voor bier. Herbergiersvrouw Grete was mede-eigenares van een boerenplaats aan de Balkweg. Een Poppe Rosema - Poppe II - had de plaats in gebruik en knapte het pand op. In 1597 werd Gretes gedeelte van deze boerenplaats executoriaal verkocht. Grete had dus waarschijnlijk schulden. Koper was ene Popke Rosema. Om dit verhaal nog enigszins begrijpbaar te houden, noem ik hem Popke II. Poppe II en Popke II zijn waarschijnlijk genoemd naar hun naamgenoten zo'n halve eeuw eerder. In 1633 woont Popke Rosema III aan de Balkweg in Noordwijk, mogelijk een zoon van Popke II en later duikt er zelfs nog een Popke IV op. Hoe het precies zit met de familiebanden tussen al deze Poppes, Popkes en Poppema's, is onduidelijk.

### **Sappema, Niebert**

In Langewold woonde al in 1392 een familie Sappema. De eerste Sappema in Niebert is Hemmo, die kort voor 1518 geboren moet zijn. Hij gebruikte land in Niebert en Lucaswolde. De volgende Nieberter Sappema is Focke, die in 1559 veen verkocht aan Johan en Wigbold van Ewsum. Enkele jaren later is er sprake van een Hemme en Mette Sappema die in 1576 soldaten ingekwartierd krijgen. Dit is waarschijnlijk niet dezelfde Hemme als zijn eerdergenoemde naamgenoot. Deze laatste Hemme was in 1607 Zijlrechter en bezat in 1612 70 grazen land in Niebert. Of er familiebanden bestonden tussen de Langewolder en Vredewolder Sappema's is niet bekend.

### **Sibema, Niebert**

In 1528 verkoopt Gerrit Sibema een jaarlijkserente aan Harcke Iwema. Het lijkt erop

dat Gerrit Sibema evenals Iwema in Niebert woonde. Een generatiegenoot van Gerrit is Buwe Sibema. Buwes zoon Wobbe Sibema wordt in 1540 genoemd als boer te Niebert. Wobbe was in 1558 als getuige betrokken bij de vaststelling van de grens tussen Vredewold en Friesland. Hij verklaarde precies te weten waar de grens liep. Lang geleden was hij namelijk eens met zijn vader onderweg naar Opsterland. Ze reden door het veen in het grensgebied en waren gestopt toen ze bij palen in het veen kwamen. Zijn vader had hem verteld dat dit de grens was.

### **Sickema, Nuis**

Tiaard Sickema was in de eerste helft van de 16e eeuw boer in Nuis en had daarnaast land in Marum en Lucaswolde. Hij had een volwassen zoon, Rotte, die ook in Nuis woonde. Een eeuw later zijn Ype Sickema en zijn vrouw Grete eigenaar van een boerderij op de Malyk onder Marum, die Grete van haar ouders had geërfd. In 1611 verkopen zij deze boerderij aan hun dochter Tee en haar echtgenoot Coene Francken. Een tamelijk summiere vermelding, maar de meeste Sickema's woonden in Midwolde en worden daarom niet genoemd in dit artikel.

### **Tamminge, Niebert**

In Niebert woonden een flink aantal Tamminges, te weten Jouke, Idse, Bocke, Popke, Warner en Geert. Over hun familierelaties staat alleen met zekerheid vast, dat Warner en Geert Tamminge broers waren en dat zij nog een halfboer hadden, Ricke Gokema genaamd. Idse Tamminge was in 1540 eigenaar van landerijen in Niebert en Tolbert. Hij huurde daarnaast nog land van de Nieberter kerk. Warner en Geert waren mogelijk zoons van Idse, maar dit is allerminst zeker. Warner Tamminge en zijn vrouw Talle woonden in Niebert en hadden als burens Hedde Heddema en Bocke Tamminge. Over buurman Bocke is verder niets bekend. Het echtpaar Warner en Talle heeft in financieel opzicht geen gemakkelijk leven gehad. Tijdens hun huwelijk en ook na het overlijden van Talle leenden zij diverse malen aanzienlijke bedragen geld. Direct nadat ook Warner was overleden, legde gerechtsdienaar Albert Hendricus beslag op het huis en de landerijen

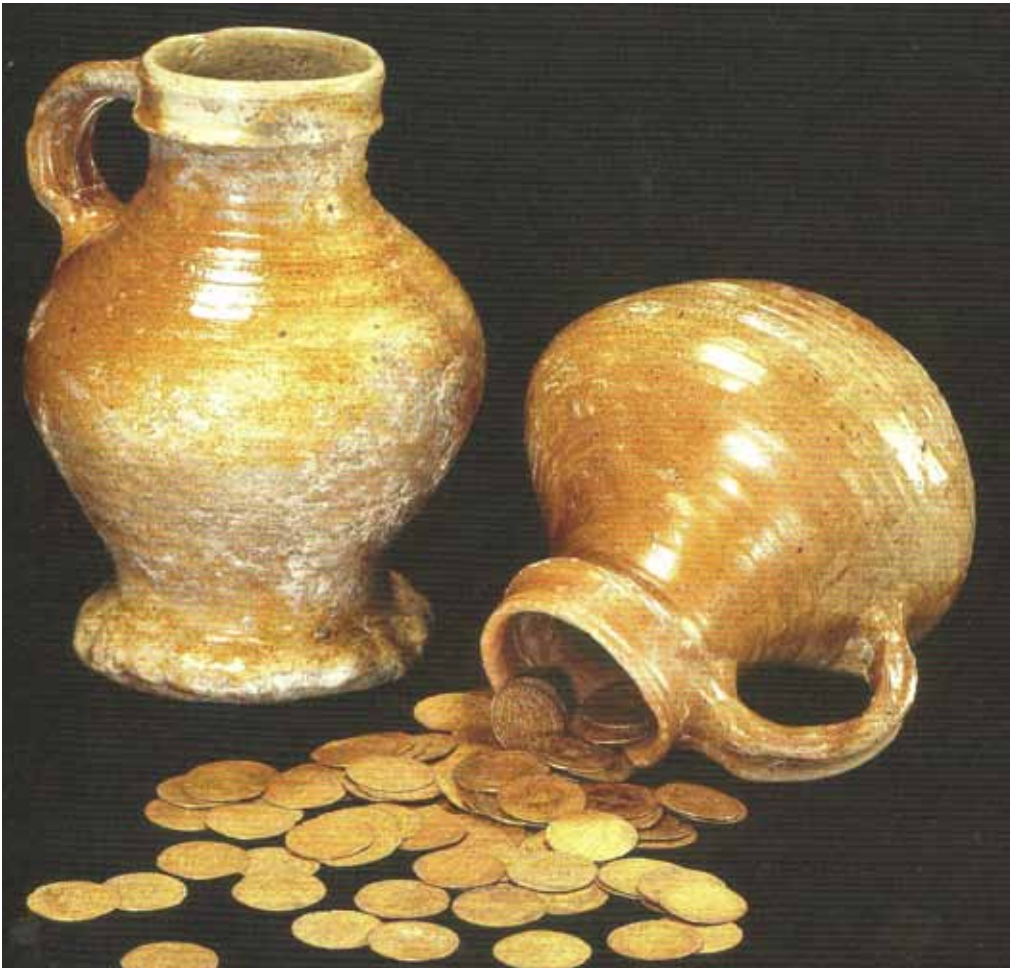


van Warners erfgenamen te Niebert, wegens een schuld aan smid Jan Egberts uit Tolbert. De erfgenamen konden het beslag laten opheffen tegen betaling van 68 Emders guldens, exclusief het zegel- en schrijfgeld. Of dit lukte is niet bekend. Wel weten we dat een Popke Tamminga de plaats daarna nog lange tijd gebruikte. Vijftien jaar na Warners overlijden werden de boerderij en al zijn landerijen in Niebert, Lettelbert, Midwolde en Tolbert, gerechtelijk verkocht. De vraag of Popke misschien een zoon was van Warner blijft onbeantwoord. Warners broer Geert en zijn vrouw Trijne verging het al niet veel be-

ter. Ook zij sloten voortdurend leningen af en konden uiteindelijk niet aan hun financiële verplichtingen voldoen. Ook zij kregen te maken met beslaglegging en gerechtelijke verkopen. Na het overlijden van Geert werd hun boerderij, de 'Geert Tammingeheid' executoriaal verkocht.

### **Tassema, Nuis**

De naam Tassema kwam in de 16e en 17e eeuw voor in Humsterland en in Nuis. Vier generaties Tassema, die afwisselend de voornamen Jelle en Taecko dragen, spelen een rol in de historie van dit dorp. Waar-



*Kruiken met gouden Philipsguldens en Duitse Goudguldens uit het begin van de 16e eeuw, afkomstig uit een boerderij in Garnwerd. Groninger boeren verhandelden c.q. exporteerden in deze periode zuivelproducten, graan en vee, en dit bracht geld in het laadje.*

*(Foto: Geschiedenis van Groningen, deel II)*

schijnlijk legde hun voorvader van moeders zijde, Reyner Takens de basis voor hun welstand. Hij had bezittingen in Nuis, Marum, Oldekerk en Malyk. In dit buurtschap was hij mede-eigenaar van de aanzienlijke Renkemaheerd. Een deel van zijn venen verkocht hij aan de Van Ewsums, evenals het hooiland 'Sutkemat', te Marum. Zijn kleinzoon Jelle Tassema en kleindochter Syedde Tassema verkopen in 1568 hun deel van de Renkemaheerd eveneens aan Van Ewsum. Van verschillende percelen worden de namen genoemd, zoals Huisweer, Renkema Oosterakkers, Wilde Akkers, Wilde Dwarsakkers, Allemalant, Sluddyen en Hingstekamp. Jelle Tassema was in 1563 en 1571 respectievelijk Rechter en Zijlrechter. Jelle Tassema's zoon heet Taecko. Hem komen we tegen in het begin van de 17e eeuw.

Taecko is getrouwd met Else Offeringe, een telg uit een vooraanstaande Nuismer familie. Met deze schoonfamilie kwam Taecko enkele malen in conflict. Taecko legde in 1606 de eed af aan het nieuwe Staatse bewind. Zijn zoon, Jelle II, komt op zeker moment in financiële problemen en leent links en rechts geld. Hij vertrekt dan naar Trimunt, waar hij meier wordt. Hij slaagt erin zijn problemen te overwinnen en brengt het zelfs tot 'Volmacht' van Trimunt, vertegenwoordiger op de Landdag. Later woonde Jelle Tassema II weer in Nuis. Zijn financiële perikelen waren voorbij en hij kon voor het forse bedrag van 3025 gulden landerijen te Zuidhorn aankopen. Jelle II trad meerdere malen op als Volmacht voor Nuis, net als later zijn zoon Taecko II.

### **Thema, Noordwijk en Marum**

In het buurland van het kerspel Noordwijk lag de Themaheerd. Generaties lang woonden er Thema's in Noordwijk. Op een lijst van landgebruikers uit 1540 stonden Reit, Boele, Garbet en Sywert Thema vermeld. Een ander deel van deze familie woonde in Marum 'op de Akkeren'. Hun boerderij werd het 'Hannen Guet' genoemd. Dit waren Tiaard Idskes en zijn zoon Idske Tiaards. De vrouw van Idske heette 'Jelle' en hun dochter 'Jacob'. Het is duidelijk dat men destijds andere ideeën had over jongens- en meis-

jesnamen. Idske en Jelle hadden ook een aantal zonen. De oudste zoon werd Ipe Thema genoemd. Hij was in 1551 Buurrechter in Noordwijk. Zijn broers Tiaard Houkema en Johan Idskes stonden vermeld op de eerdergenoemde Noordwijkse lijst uit 1540. De broers zijn dus alle drie naar Noordwijk verhuisd. Uit deze verhuizing en de naam Ipe 'Thema' blijkt duidelijk dat er bindingen zijn met de Noordwijker Thema's. Er is nog een aanwijzing dat Noordwijk de bakermat was van deze familie en meer 'trok' dan Marum. De kinderen en kleinkinderen van Idske en Jelle ruilden namelijk in een paar jaar tijd al hun Marumse bezittingen, inclusief de boerderij Hannen Guet, met Christoffer van Ewsum voor landerijen en heerden in Noordwijk. Zo kwam uiteindelijk ook de hele Marumer tak (weer) in Noordwijk terecht. Tenslotte: Johan Tedema, eigenaar van het huis Thedema bij Nietap en jarenlang burgemeester van Groningen, was waarschijnlijk een telg uit deze Noordwijker familie Thema.

### **Tjaertsema**

De achternaam Tjaertsema kwam in de 16e eeuw voor in Humsterland en Langewold - in Sebaldeburen stond een Tjaertsemas-tede - en past daarom eigenlijk niet in dit verhaal. Toch wil ik deze familie noemen omdat er in 1470 te Marum, op De Haar, een 'Tyarsema Oldeguedt' wordt genoemd, dat tussen de Ae en de overvaart in de sloot op De Haar lag. Syger op de Haer droeg deze heerd over aan het klooster Trimunt. Het is dit Tyarsema Oldeguedt dat als inspiratie diende voor de naam van dit blad.

### **Ukema, Nuis en Niebert**

In 1512 verkocht Hemke Ukema landerijen in Nuis, die hij had geërfd van zijn vader Bonne Ukema. Vader Bonne was Grietman van Vredewold geweest, niet de eerste de beste dus. Grietman Bonne Ukema veroordeelde in 1490 ene Menke Nekes tot de galg wegens diefstal. De galg werd geplaatst in de buurt van de Friese Palen, de grensmarkering tussen Vredewold en Opsterland, langs de weg van Marum naar Siegerswoude. Ook in Niebert heeft een boerderij 'Ukemaheerd' gestaan en wordt de naam Griete Ukema genoemd als landgebruikster.

### Wobbema Noordwijk

Over de Noordwijker Wobbema's is helaas minder bekend dan over hun Grootegaster naam-genoten. In 1540 woonde Meyne Wobbema op de Wobbemaheerd te Noordwijk, die 16 grazen groot was. In 1566 was Christoffer van Ewsum de eigenaar van de Wobbema Oosterheerd, die hij ruilde voor bezittingen in Marum met leden van de familie Thema. Of dit dezelfde heerd was, is niet duidelijk en ook niet wat de relatie was tussen de Thema's en de Wobbema's.

### Wyema, Marum

Benne Wyema moet een machtig man zijn geweest. Hij was tussen 1470 en 1490 Grietman, Zijlvester-Grietman en Kerkvoogd. Samen met andere Marumer eigenrden deed Benne een schenking aan het nieuwe vicarie in Marum; een halve mud gerst per jaar droeg hij bij. Na Benne worden er in de archieven nog een stuk of veertien andere Wyema's genoemd. Zelden is duidelijk hoe het zit met de familierelaties tussen hen. Wèl is zeker, dat Benne in ieder geval een zoon had, Jellert. Jellert Wyema was in 1558, net als Harrit Poppema en Wobbe Sibema, getuige bij een zitting over de grens met Friesland. Jelle wist te vertellen dat de Overleidijk (bij het huidige Frieschepalen) van oudsher onderdeel van deze grens was. Hij herinnert zich dat zijn vader, Grietman Benne, schapen van Friese eigenaren die deze dijk overstaken, liet opwachten en schutten. Dat was een lucratieve bezigheid geweest. Jellert was eigenaar van de grote Wyemaheerd in Tolbert, die later door zijn kleinzoon, ook een Jellert, werd verkocht en toen maar liefst 66 grazen bouw- en hooiland omvatte. Terug naar Marum. In de eerste helft van de 16e eeuw komen de namen

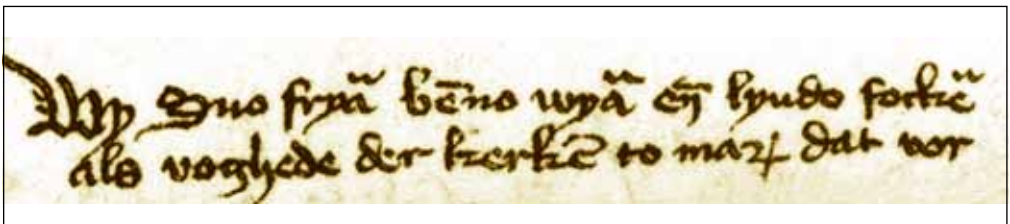
Lammert, Fedde, Sywert en Gebe Wyema voor. De Wyemastede, die in Marum-West aan de Randel moet hebben gelegen is in die tijd waarschijnlijk onderdeel van een onverdeelde boedel, en dus gezamenlijk eigendom van een aantal erfgenamen. In de tweede helft van de 16e eeuw leefden in Marum Sywert(II), Houke, Dye en Berend Wyema. Sywert II was Kerkvoogd en had drie zonen, Dye, Iwe en Focke en een dochter Eywcke. Na het overlijden van hun vader verkopen Dye en Eywcke hun erfdeel in de Wyemaheerd aan hun broers Iwe en Focke. Het zou kunnen dat deze Dye schoolmeester was in Grootegast. Focke Wyema, boer op de Wyemaheerd, was in 1622 en 1624 als Volmacht van Marum afgevaardigd naar de Ommelander Landsdag.

### Naschrift

Tot zover mijn bloemlezing. Het boek 'Een vergeten plattelandselite', dat ik hiervoor hebt gebruikt biedt een enorme hoeveelheid gegevens en feiten en is wetenschappelijk van opzet. Ik vond het geen gemakkelijk lezend boek, maar de betrouwbare en interessante inhoud, waren de moeite zeker waard. Aan iedereen die serieuze interesse heeft in onze streekgeschiedenis kan ik het van harte aanbevelen. Misschien een goede tip als cadeau!

### Bron:

*'Een vergeten plattelandselite, Eigenerden in het Groninger Westerkwartier van de vijftiende tot de zeventiende eeuw', geschreven door H. Feenstra en H.H. Oudman, uitgegeven door de Fryske Akademy, Leeuwarden in 2004. ISBN nummer 90-6*



Detail van een brief uit 1473 geschreven door Suo Fryema, Benno Wyema en Lyuco Fockema in hun hoedanigheid als Kerkvoogden van Marum. (Bron: Cartago, digitaal oorkondenboek)

# *Jetske Bergsma en Wiebe Wietses Dijk en hun nageslacht*

Arie Buurma

In de vorige vier afleveringen werden **Wolter Bergsma en zijn nageslacht belicht**. In deze nieuwe serie wil ik iets vertellen over zijn zuster **Grietje Sijtses Bergsma en haar nageslacht**.

## **Grietje Sijtses Bergsma, haar nageslacht en aanverwanten**

Grietje Sijtses Bergsma werd in Marum gedoopt op 24-02-1790, als dochter van Sijtse Wijtses (1753-1812) en Jetske Wolters (1766-1852). Zij was de oudste zus van Wolter Sijtses Bergsma. Grietje werkte als huishoudster op het Middelste-Zethuis in Noordwijk bij de landbouwer Roelf Egberts Holtrop (1779-1829), waarmee zij, zonder huwelijksvoorwaarden, trouwde op 25 mei 1828. Roelf was een zoon van Egbert Harms (1744-1805) en Jacobje Roelfs (1741-1782). Vader Egbert Harms was in 1805 op het Middelste-Zethuis overleden en had bij Ja-

cobje drie kinderen verwekt, Martje Egberts (1773-1853), Harm Egberts (1775-1856) en Roelf Egberts, die allen de familienaam Holtrop aannamen<sup>7</sup>. Roelf, als jongste zoon was de enige, die voor nageslacht zorgde. Op 8 april 1829 werd zoon Roelf Roelfs Holtrop (1829-1874) geboren. Vader zelf maakte de geboorte niet meer mee, hij overleed op 1 januari 1829, slechts 49 jaar oud.

## **Harm Egberts Holtrop, beheerder van de nalatenschap van Egbert Harms.**

Harm Egberts Holtrop, had na het overlijden van zijn broer Roelf, zijn intrek genomen in het Middelste-zethuis (kadastraal Marum F224).



*Kadastrale hulppkaart ±1933: In blauw: Plattegrond van het Middelste Zethuis (kadastraal perceel F224), zoals het tot 1933 heeft bestaan. In rood: de nieuwbouw door de familie Terpstra (F224>>F1673 ±1933). In 1965 werd het Middelste-Zethuis afgebroken en niet herbouwd. De andere boerenbehuizing (kadastraal perceel F227, nu Oudeweg 6) werd in 1928 gesticht door Date Postmus, die in 1920 een deel van het bedrijf had gekocht van Tjeerd Leistra. (noord is boven).*

Het bijbehorende landbouwbedrijf was ongeveer 8 ha groot. Naast het grondbezit in Noordwijk, had Harm ook (grondbezit)land in Marum. In 1829 breidde hij zijn grondbezit in Marum verder uit (zie verderop). Als 60-jarige vrijgezel trouwde Harm in 1837 met de 20 jaar jongere Froukje Siegers Bonnema. Inmiddels werd het boer zijn hem te zwaar en in november 1843 besloot hij te stoppen als landbouwer en het bedrijf in Noordwijk te verhuuren.

Gemodificeerde Hisgis kaart (1832) met in lichtgroen de bezittingen van de erven Holtrop rond het Middelste-Zethuis in Noordwijk. Rond 1856 kwam deze boerderij in bezit van de zoon van Grietje Bergsma, Roelf Roelfs Holtrop senior. Zijn zoon Willem Holtrop was de laatste eigenaar uit de familie Holtrop. Op 21 oktober 1908 werd het grootste deel ( $\pm 32$  ha) van de boerderij door hem verkocht aan Tjeerd Leistra voor een bedrag van f. 13.500.- Rechts: de weg van Marum naar Noordwijk. (vergelijk ook afbeelding 1).

Bouwe Pieters Postmus huurde het bedrijf, met een grootte van ruim 46 hectare, voor tenminste 6 jaar. De jaarlijkse huur bedroeg 295 gulden<sup>2</sup>. Na het overlijden van zijn vrouw in 1845 vertrok Harm naar zijn bezittingen in Marum en bewoonde samen met zijn zuster Martje het huis nr. 32 (in 1850 omgenummerd naar nr. 43) aan de Wendtsteinweg (kadastraal perceel F564). Dit huis is de voorganger van de latere fraaie boerderij, die Roelf Holtrop (junior) rond 1900 liet bouwen. De nieuwe boerderij lag iets verder in oostelijke richting (kadastraal perceel F566).

Zoals gezegd, was Roelf E. Holtrop boer geweest op het Middelste-Zethuis te Noordwijk. Grietje, kort na haar huwelijk al weduwe geworden, kocht op 29-06-1831 van Foppe Ytses Oosterhuis,

*“ten eersten eene behuizinge en tuin, getekend nr. 18, benevens drie kampen bouwen weijdeland, groot min of meer 4 bunder, staande en gelegen te Marum en ten tweeden min of meer twee bunder hooijland gelegen te Marum”*<sup>3</sup>.

Dit bedrijf lag ten noorden van de toenmalige Provinciale Grintweg. Het tegenwoordige

adres is Kruisweg 6<sup>4</sup>. Op de eerste minuutplans van het kadaster, wordt als eigenaar van dit bedrijf vermeld Boukje Eelkes, weduwe Josua Bosman. Genoemde Foppe Ytses Oosterhuis was de schoonzoon van Boukje Eelkes.

### **Grietje S. Bergsma hertrouwt met Libbe C. Muntstra**

Op 15-12-1836 hertrouwde Grietje S. Bergsma met de landbouwer Libbe Cornelis Munstra (1788-1864), weduwnaar van Froukje Wijbes Dijk (1790-1830) en zoon van Kornelis Sijbes Munstra (1750-1830) en Janke Libbes (<1818). Libbe was geboren op de oostelijke kloosterboerderij op Trimunt. Rond 1830 was hij boer in Lucaswolde of Noordwijk. Een notariële akte uit 1831 geeft als woonplaats Lucaswolde aan, terwijl de overlijdensakte van zijn dochter, van december 1832, Noordwijk vermeldt, met als huisnummer 5. Samen met Libbe woonde Grietje bijna 30 jaar aan de “Provinciale Grintweg”, de latere Kruisweg. Hun huwelijk bleef kinderloos. Voorafgaand aan het huwelijk werd op 13 september 1836 ten huize van Grietje Bergsma aan de Kruisweg een inventaris opgemaakt van alle goederen, die Grietje en Roelf samen in bezit hadden<sup>5</sup>.

### **De jonge Roelf wordt erfgenaam van een omvangrijk bezit.**

De nog jonge zoon Roelf werd benoemd tot enig erfgenaam van de nalatenschap van zijn ouders, waaronder een boerenplaats, gelegen in Noordwijk, het Middelste-Zethuis genaamd, met de bijbehorende landerijen en een behuizing met schuur, getekend nummer 18 met zes bunder land te Marum. Grietjes nieuwe echtgenoot, Libbe C. Munstra werd op deze manier als erfgenaam buiten spel gezet. Hiermee was de koek nog niet op voor de jonge Roelf. In december 1842, hij was toen 13 jaar oud, werd hij bij testament benoemd tot enig erfgenaam van de nalatenschap van zijn oom Harm Egberts Holtrop en van zijn tante Martje Egberts Holtrop. Concreet gezien erfde hij de boerenbehuizing, getekend nummer 43 met de bijbehorende landerijen in Marum, ten noorden van de Wendtsteinweg. Het huwelijk van oom Harm met Froukje Siegers Bon-



nema (1796-1845) was kinderloos gebleven, en tante Martje bleef ongehuwd. Roelf was sowieso de enige wettige erfgenaam van zijn oom en tante. Waarom dan toch een testament? De enige denkbare reden was, vermoedelijk, de angst dat een deel van het vermogen van de familie Holtrop toch in handen zou vallen van Frouktje Bonnema en haar familie, als zij Harm zou overleven. Na het overlijden van Frouktje moest de kantonrechter er aan te pas komen. Op verzoek van Froukjes broers en zussen werden de roerende goederen in het huis van Harm Holtrop verzegeld om verduistering tegen te gaan. De argwaan was zo groot dat één van de zussen al vast het gouden oorijzer van de overledene mee naar huis nam. Enige weken later vond de ontzegeling en inventarisatie plaats onder toezicht van de rechtbank. De argwaan bij de familie Bonnema bleef. In 1849 werd bovengenoemd testament herroepen. Het conflict Holtrop/Bonnema was bijgelegd mede door tussenkomst van de rechter.

### Roelf Roelfs Holtrop en Sjouktje van Valen

Terug bij de enige zoon Roelf Roelfs Holtrop. In het bevolkingsregister van Marum van 1850 tot 1860 komt Roelf twee keer voor. In eerste instantie werd hij ingeschreven op de gezinskaart van zijn stiefvader Libbe Munstra, samen met zijn moeder en inwonend personeel. Ergens tussen 1850 en 1860 verhuisde Roelf naar huisnummer 43, aan de Wendtsteinweg. Wanneer is niet precies duidelijk, maar het ligt voor de hand dat de verhuizing plaats vond na het overlijden van zijn oom, Harm Egberts Holtrop, in 1856. Genoemd huis was onderdeel van de bezittingen van oom Harm, ten noorden van de Wendtsteinweg, die Roelf had geërfd.

### Bewoningsgeschiedenis Holtrops boerderij(en) aan de Wendtsteinweg

De bewoningsgeschiedenis van het woonhuis op kadastraal perceel F564 gaat terug tot vóór de invoering van het kadaster. In 1812 was Hindrik Jans Boerema de eigenaar van het huis en twee kampen land. In april 1817 werd Jan Willems Bolkema eigenaar voor een bedrag van 400 gulden<sup>6</sup>. Hij verkocht huis en land in augustus van het-

zelfde jaar door aan zijn ongehuwde broer Berend Willems Bolkema voor 200! gulden<sup>7</sup>. Berend woonde hier tot 1829. In dat jaar verkocht Berend zijn bezittingen aan Harm en Martje Egberts Holtrop voor 500 gulden<sup>8</sup>. Waarschijnlijk bewoonde Martje het huis vanaf de aankoop. Broer Harm kwam bij haar inwonen na het overlijden van zijn vrouw in 1845. Martje stierf in 1853, Harm in 1856.

Erfgenaam Roelf Roelfs Holtrop werd rond 1856 de nieuwe bewoner. Omstreeks 1864 liet hij het huis verbouwen en vergroten en in 1868 trouwde hij met Sjouktje van Valen. Na Roelfs dood in 1874 bleef zijn nalatenschap onverdeeld tot 1890. Zijn weduwe, Sjouktje van Valen zorgde voor de opvoeding van de nog jonge kinderen en zal tot de boedelverdeling op de boerderij hebben gewoond.

De jongste zoon Roelf erfde in 1890, nog maar 16 jaar oud, de ouderlijke boerderij met ruim 15 ha land. Op de kadastrale legger van zijn bezittingen staat als beroep vermeld: "minderjarige". Na zijn huwelijk in



*Gemodificeerde Hisgis-kaart met in blauw de bezittingen van Harm E. Holtrop in Marum rond 1850. Het kruisje geeft de plaats aan waar in 1899 de nieuwe boerderij van Holtrop werd gebouwd. Nu staat hier CBS "De Bron". In paars de bezittingen van Grietje Sijtses Bergsma aan de huidige Kruisweg 6. Beide boerderijen kwamen door vererving in bezit van de zoon van Grietje Bergsma, Roelf Roelfs Holtrop senior.*



*Kadastrale hulppkaart ±1899: De oude boerderij (F795) van Harm E. Holtrop is afgebroken en iets verder in oostelijke richting wordt door Roelf Holtrop een nieuwe fraaie boerderij gesticht (F1251).*

1898 met Geertje Hofstee (1868-1946) liet hij de boerderij afbreken. Even verderop verrees een riante nieuwe boerderij. De Holtrops woonden hier ruim dertig jaar. Daarna werd de boerderij in 1929 verkocht aan Siemon H. Hulshoff (1873-1942), getrouwd met Ietje Munstra (1876-1965). Roelf en Geertje Holtrop verhuisden naar Haren. Geertje overleed hier in 1946, Roelf overleed in het diaconessenhuis in Leeuwarden in 1948.

### **Onteigening**

Als gevolg van de oorlog was er een grote behoefte ontstaan aan nieuwe woningen en onteigening werd gezien in het belang van wederopbouw en economisch herstel. Daartoe was in 1950 de wederopbouwwet aan genomen. Ook in Marum was behoefte aan nieuwe woningen. Reeds in 1951 was in de Gemeenteraad van Marum besloten tot een voorlopige goedkeuring van een plan tot onteigening van gebouwen en landerijen van de fam. erven S. Hulshoff te Marum, ter uitvoering van het uitbreidingsplan<sup>9</sup>.

Het bovengenoemde voorlopige plan tot onteigening werd definitief. Op 13 april 1955 werd het vonnis uitgesproken tot onteigening van ruim 4 hectare landbouwgrond, verdeeld over 9 percelen, in bezit van de familie Hulshoff. Een deel van het perceel,



*Bewerkte kadastrale kaart:*

*In 1969 werd de boerderij van Hulshoff (rood) afgebroken en werd de nieuwe christelijke basisschool, CBS "De Bron" gesticht (blauw).*

waarop de boerderij stond, werd ook onteigend, maar de boerderij zelf werd ontzien. Het bedrag van de schadeloosstelling was f. 41.720, 40. Dit komt overeen met een bedrag van f. 10.000 per hectare. In 1966 werd de zoon Hendrik Hulshoff (1908-2004), getrouwd met Trientje Ausma (1906-1999), na een scheiding en deling, de nieuwe eigenaar. Drie jaar later, in 1969, viel het doek voor de boerderij en resterende landerijen. In dat jaar werd de gemeente eigenaar en werd het gebouw gesloopt om plaats te maken voor de nieuwe christelijke school "CBS De Bron".

Het moge duidelijk zijn dat Roelf Roelfs Holtrop eigenaar werd van een omvangrijk bezit. De bezittingen concentreerden zich rond het Zethuis in Noordwijk en in Marum, rondom de plek waar hij woonde. Om het land te kunnen bewerken was personeel nodig, maar ook in de huishouding. Sjouktje van Valen (1838-1918), geboren te Nuis, als dochter van de wever Willem Jans van Valen (1807-1867) en Fenje Geerts Gastema (1821-1886) kwam bij hem in dienst als huishoudster. Het bleef niet alleen bij eten koken, na enige tijd ontstond er een verhouding, die uitmondde in een zwangerschap. Op 7-8-1868 werd dochter Grietje geboren en op 2 september daarna trouwden ze, waarbij Grietje door

vader Roelf werd erkend. Kerkelijk werd het huwelijk ingezegend door Engbert Jan Seeger, sinds 1852 gereformeerd predikant in Marum. Roelf was ouderling van de Marumer gereformeerde gemeente. Ook de ouders van Sjoukje sympathiseerden met het gereformeerde geloof<sup>10</sup>. De verhouding met Sjoukje zal niet onomstreden geweest zijn. De trouwdatum werd uitgesteld tot na de geboorte van dochter Grietje, wat in gereformeerde kring erg ongebruikelijk was. Had Sjoukje toen al een verhouding met haar latere minnaar Popke Pantjes en was het huwelijk met Roelf een verstandshuwelijk? We weten het niet. Ook het feit dat zij uit een eerdere onbekende relatie een zoon had, Johannes van Valen (1863-1948), maakte het aangaan van een huwelijk voor de bruidegom niet eenvoudig. Hoe dan ook, voorafgaand aan het huwelijk was op 24 augustus 1868 een huwelijkscontract opgemaakt<sup>11</sup>, waarin ongemeenschap van goederen, van winst en verlies en van vruchten en inkomsten werd vastgelegd. Dat ook gemeenschap van winst en verlies en van vruchten en inkomsten werd gescheiden is toch wel opmerkelijk. Zo bleef ook het verdiende geld in eigen hand. Later komt het huwelijkscontract nog een keer ter sprake.

Uit het huwelijk Holtrop-van Valen werden 5 kinderen geboren te Marum:

1. **Grietje Holtrop**, geb. 07-08-1868; † 1939
2. **Roelf Holtrop**, geb. 26-08-1869; † 25-07-1874
3. **Willem Holtrop**, geb. 01-02-1871; † 11-03-1927
4. **Fenna Holtrop**, geb. 15-09-1872; † 19-02-1911
5. **Roelf Holtrop**, geb. 01-12-1874; † 14-07-1948

Zoals gebruikelijk werd de jongste zoon Roelf vernoemd naar zijn inmiddels overleden vader. Roelf senior stierf op 13 augustus 1874. Hij werd slechts 45 jaar oud. Op 20 juni 1874 waren door Roelf twee personen benoemd tot bewindvoerders over zijn nalatenschap, de landbouwer Eibe Willems Pera en de landbouwer en volle neef Sietze Bergsma. Het bewind werd ingesteld tot aan de meerderjarigheid van zijn jongste zoon. Kennelijk was Roelf toen al ziek en voelde hij zijn einde naderen. Een maand na zijn dood, op 12 september 1874 werd een boedel-

beschrijving opgemaakt van alle bezittingen uit zijn nalatenschap<sup>12</sup>. Het zou nog tot 8 november 1890 duren, voordat de nalatenschap, met een saldo van ruim 112.000 gulden, werd gescheiden en gedeeld. De jongste zoon Roelf was toen amper 16 jaar oud. Aan Froukje de taak om vijf jonge kinderen op te voeden en groot te brengen. Zij zal meer geld nodig gehad hebben, dan de aan haar in het huwelijkscontract beloofde toelage. In genoemd contract was namelijk vastgelegd dat bij eerst-overlijden van de bruidegom zijn weduwe een jaarlijkse toelage zou genieten van 312 gulden uit zijn nalatenschap. Mocht de bruid echter tot een 2e huwelijk overgaan dan werd het bedrag teruggebracht tot jaarlijks 52 gulden.

### **Sjoukje v. Valen krijgt een relatie met Popke Pantjes**

Popke Pantjes werd geboren op 18-05-1840 in de Snipperij onder Kornhorn, als zoon van Hendrik Holwijns Pantjes (1812-1890) en Grietje Wiegers Snip (1807-1877). Popkes geboortehuis was door zijn ouders gesticht in 1839 op een perceel grond (kadastraal Grootegast F711), dat in bezit was van (Popke's) zijn grootmoeder Gepke Hessels. Volgens het bevolkingsregister van Grootegast vertrekt Popke van de Snipperij naar de gemeente Marum op 9 july 1862. In het bevolkingsregister van Marum, van 1870 tot 1880, komt Popke Pantjes voor als knecht van de landbouwer Albert Pieters Postmus in Noordwijk en hij had zich, evenals Postmus, aangesloten bij de Chr. Afgescheiden gemeente (en) Hij zal in Marum ter kerke zijn gegaan. Sjoukje van Valen zal daar zeker niet onopgemerkt zijn gebleven en het is niet ondenkbaar dat Popke en Sjoukje elkaar hier hebben leren kennen. Waar Popke mogelijk woont, blijft duister. Hij woonde rond 1870 enige tijd in bij zijn werkgever in Noordwijk. Kennelijk legde Popke zich niet neer bij zijn status als boerenknecht. Op 17-3-1878 kocht hij een huis met 2 percelen land in de Hamrik onder Marum (nu Hamrik 8). Het is zeker dat hij toen al een relatie had met Sjoukje van Valen, want op 13 februari 1878 liet hij een testament maken, waarin hij Sjoukje benoemde tot de enige erfgenaam van al zijn bezittingen; hij woonde toen al



in Marum, vrijwel zeker aan de Hamrik. Of hij ook de vader is (en Sjoukje de moeder) van de vondeling van Doezum is niet met zekerheid te zeggen maar wel aannemelijk. De vondeling van Doezum, werd gevonden op de stoep van het huis van Jan van Valen in Doezum, broer van Sjoukje van Valen, op 5 augustus 1876<sup>13</sup>. Twee jaar later op 24-03-1880 kocht Popke een huis en vier percelen grond, samen ruim 18 are groot, gelegen aan de zuidzijde van de Wendts-teinweg, van Johannes Jans Hasper voor 455 gulden. Het huis werd verbouwd en lag schuin tegenover de boerderij, waar Roelf Holtrop boer was geweest en nu werd bewoond door zijn weduwe, Sjoukje v. Valen en haar kinderen. Popke zal in dit huis zijn intrek genomen hebben, gelegen op een steenworp afstand van zijn geliefde. In 1881 raakte Sjoukje opnieuw zwanger en op 25-2-1882 werd dochter Trijntje geboren. Volgens de geboorteakte was Popke Pantjes bij de bevalling aanwezig en hij zal zeker de vader zijn.

Hier volgt een overzicht van de kinderen van Sjoukje van Valen in onecht geboren:

1. **Johannes van Valen** (1863-1948), vader onbekend.
2. **Willem van Til** (1876-1943), vondeling, in 1879 door moeder erkend als Willem van Valen, daarna bij huwelijk door vader erkend als Willem Pantjes, vermoedelijke vader: Popke Pantjes.
3. **Trijntje van Valen** (1882-1954), bij huwelijk door vader erkend als Trijntje Pantjes, vader: Popke Pantjes.

Op 27 januari 1894 trouwde het paar en kregen Willem en Trijntje de achternaam van vader. Het feit, dat pas in 1894 werd getrouwd, is waarschijnlijk het gevolg van de eerder genoemde clause in het huwelijkscontract.

Pas op 8-11-1890, zijn jongste zoon was toen bijna zestien jaar oud, werd de nalatenschap van Roelf Holtrop gescheiden en gedeeld. Wel was er op 12-9-1874 een boedelbeschrijving opgemaakt van alle bezittingen uit zijn nalatenschap. De akte van scheiding nam maar liefst 42 bladzijden in beslag en het saldo van de nalatenschap betrof een bedrag van ruim 112.000 gulden.



1. *Rondom het Zethuis, door K.P de Boer; Groninga 1986, blz 93 en verder.*
2. *RAG toegang 103, inv.nr. 46, 30-11-1843.*
3. *RAG, toegang 102, inv.nr. 58, akte 62, 29-06-1831.*
4. *Zie voor een beschrijving van deze boerderij: 't Olde Guet nummer 20.*
5. *RAG toegang 103, inv.nr. 25, 13-09-1836.*
6. *RAG toegang 102, inv.nr. 20, 30-04-1817, akte 62*
7. *RAG toegang 102, inv.nr. 21, 02-08-1817, akte 135*
8. *RAG toegang 103, inv.nr. 8, 08-04-1829.*
9. *Hepkema's Courant, 01-05-1951.*
10. *De Afscheiding van 1834 in Groningerland, deel III, blz.218; Dr. J. Wesseling*
11. *RAG, toegang 102, inv.nr. 142, 24-8-1868, akte 118.*
12. *RAG, toegang 102, inv.nr. 155, 12-9-1874, akte 144.*
13. *Groningen 2012, jaargang 19, blz. 52, De vondeling van Doezum, Arie Buurma.*

# Het dorpje De Wilp in vervlogen jaren

Froukje Bouma – Hoving

Als ik af en toe eens door het stille dorpje De Wilp rijd, gaan mijn gedachten als vanzelf terug naar de tijd van mijn jeugd, toen het een levendig plaatsje was, met alle benodigde faciliteiten voor het dagelijks leven voor handen. Verscholen in het “Westerkwartier”, tussen het dichte groen van de van de “Fryske Wâlden” en de wijde verten van de “Groninger Ommelanden”, ligt het daar te dromen van vergane glorie. Al gaande vergezellen mij de woorden uit het lied: *”O dierbaar plekje grond, waar eens mijn wiegje stond.”* Het dorp dankt de naam aan de wulp, een vogel die naar verluide hier in oude tijden veelvuldig rondfladderde. Vandaar misschien de bijnaam “Wilpster langbekken”?

## Het plantsoen

Het centrum bestond destijds uit niet meer dan twee parallel lopende wegen met daartussen een smalle strook groen, beplant met wat struiken en een enkele boom, in de volksnaam aangeduid als “het Plantsoen”. Al was de naam misschien wat hoog gegrepen, het plantsoen gaf iets unieks aan ons dorpje, vonden wij. Vooral toen er in het midden een muziekkoepeel verrees. Op mooie zomeravonden werden daar concerten gegeven door de beide plaatselijke muziekkorpsen: Het openbare harmonieorkest “Volharding” en de christelijke fanfare

“Oranje”. Voor het overige was het plantsoen verboden terrein. Wij waagden het niet om zomaar onze voeten op het plantsoengras te zetten. De plaatselijke politieagent woonde in één der huizen aan het plantsoen en er werd gezegd dat die een oogje in het zeil hield.

## Bewoning aan het plantsoen

De huizen aan weerszijden van het plantsoen werden bewoond door dat deel van de bevolking dat onder een zekere status viel: de dokter, de directeur van de melkfabriek, de bovenmeester van de openbare school



De muziekkoepeel in het Plantsoen. De koepeel is later verplaatst naar de vijver. Links op de foto de foeragehandel van Floris.

en verder een aantal neringdoenden of ambachtslieden. Je had er het galanteriewinkeltje van Hendrik Smits Sjoukje, waar wij ons als kinderen in de Sinterklaastijd stonden te vergapen aan de speelgoedartikelen, die vanachter het smalle etalage-raam ons in de ogen blonken. Het winkeltje zelf was niet meer dan een doorloop naar de kamer ernaast, waar Hendrik Jonkman als kapper de scepter zwaaide en dagelijks met veel elan zijn opgesmukte verhalen over de klanten heen strooide. Tegenover dit pand aan de oostkant van plantsoen, op de T-kruising naar zuidelijke, noordelijke en oostelijke richting, woonde bakker Stobbe, fervent aanhanger van het communisme, die door zijn verzetsactiviteiten in de periode '40 – '45 een achtenswaardig persoon binnen de dorpsgemeenschap werd. Naast hem, in het grote vierkante huis, zetelde dokter Pieters, ook een legendarische figuur tussen de dorpsbewoners van weleer. Halverwege de plantsoenweg was de fietsenmakerij van Roel Huisman, die tegelijk ook postbode was, waardoor hij het fietsen herstellen reserveerde voor de middaguren en dan meestal in grote haast gedurig heen en weer rende van zijn woning naar de werkplaats; een schuurtje in de achtertuin.

Van belang was ook de schoenmakerij van Haarsma, waar we tijdens de oorlogsjaren regelmatig met groot ontzag voor de toonbank stonden. In angstige afwachting op de reactie Van de schoenmakersvrouw, of het al veelvuldig gerepareerde schoeisel door haar misschien geweigerd zou worden. Zij had de gewoonte om bij het aanpakken van de schoenen, die langdurig, hoofdschuddend te bekijken, om ze vervolgens met een zwaai op de berg soortgenoten te deponeren, onder de verzuchting dat het wel moeilijk zou worden om er nog weer wat van te maken. Vanuit de winkel kon je door de op een kier staande deur de schoenmaker in zijn werkplaats zien zitten, bedolven onder het bijkans versleten voetleer van zijn dorpsgenoten. Behalve schoenmaker was hij ook broodbezorger, maar desondanks behoorde hij tot de notabelen van het dorp.

Aan het plantsoen was ook de foeragehandel van Floris, een sinds mensenheugenis florerend familiebedrijf en de smederij van de Kamminga's, waar het dagelijks een komen en gaan was van dorpelingen met have en goed voor herstelwerkzaamheden.



*Plantsoen met links de dokterswoning en rechts daarvan de manufacturenzaak van Boerema.*

In het nog nieuwe huis, naast dokter Pieters was de manufacturenzaak van Jan Boerema gevestigd. Hij was ook postbezorger en vanwege de na-oorlogse “op-is-op” in de textielbranche moest zijn vrouw Coba nogal eens “nee” verkopen. De winkel van de welbespraakte Centra-kruidenier Elze Meier stond op korte afstand van de brug naar het Friese Wilp. Tijdens zijn bezoeken aan de klanten kon hij met passie redeneren over allerlei actuele maatschappelijke vraagstukken. De kruidenier had een groot gezin met opgroeiende kinderen, die al jong hun plaatsen achter de toonbank innamen. Voor het overige hadden de meeste bewoners aan het plantsoen kleine gezinnen. Een bijkomstigheid was dat men aan het plantsoen over het algemeen geen lid was van de Gereformeerde Kerk en dus minder gebukt ging onder de strenge regels van het Calvinisme.

Richting noordwaarts, aan de Wilpsterweg, was het postkantoor, waar je in bijzondere gevallen een telegram kon versturen of telefoneren! De beheerder, Berghuis, maakte deel uit van de elite in onze gemeenschap.

### **Geloof en onderwijs**

Als je oostwaarts de kern van ons dorpje achter je liet, kwam je op een smalle weg langs een vaart, die voerde naar het omliggende gebied van weilanden, akkers en zandpaden. Aan deze weg stond, een halve kilometer in oostelijke richting, de Gereformeerde Kerk en na nog eenzelfde afstand had je de School met de Bijbel; tegenover de “barten” naar het pad de “Trije Roede”. Een talrijke nakroost van de voornamelijk arbeiders en boerenbevolking, liep dagelijks, meestal op klompen, de lange weg heen en terug naar de school aan de Oosterweg. Er waren maar weinig kinderen, die woonden aan de achteraf gelegen paden, die naar de Openbare School aan het plantsoen gingen. De meeste bewoners van die paden en smalle weggetjes rondom ons dorpje behoorden tot de Gereformeerde Kerk, waardoor zij kozen voor de School met de Bijbel Sommigen die niet tot deze kerk behoorden, maar wel aan de paden woonden, stuurden hun kinderen toch naar de christelijke

school. Zij accepteerden deze vorm van onderwijs, maar ook de lange loopafstand en de slijtage aan klompen en schoenzolen spraken een woordje mee. De scheidslijn in ons dorpje had vooral een sociaal, maatschappelijk en principieel karakter. De ene groep liep de andere niet voor de voeten. Dit was ook te merken aan de functie van het café van Eelke Helmholt, dat ook aan het plantsoen stond.

De “openbaren” (niet-kerkelijke jongeren) hadden er hun dansgelegenheden en toneeluitvoeringen. Voor de “finen” (gereformeerden) waren dansen en toneelspelen verboden geneugten; zij voerden hun samenspraken op in de kerk aan de Oosterweg.

### **Vermaak**

Op het zondagsvoetbal van de Wilper Boys na waren er geen sportvoorzieningen. Op warme zomerdagen vermaakten we ons in het water van de “Rûne Mar”, gelegen achter het struikgewas van de “Keuningswiek”, een accommodatie waar steeds meer volk op afkwam. Naar men zei, was de plas in het midden zo diep, dat het een ramp zou betekenen als je zwemmend halverwege kramp in de benen zou krijgen. Aan de achterkant kon je er een heel eind in oplopen zonder dat de grond verraderlijk onder je voeten wegzakte. Een plek waar je, met de kleren verborgen tussen de osjes, onbekommerd de zwemkunst kon beoefenen.

Voor winters schaatsplezier waren er de vele vaarten in de omgeving. Er was in ons dorp ook een ijsbaan, aan de “Achterwiek”. Regelmatig werden daar, ook op zondag, hardrijderijen gehouden, met entreegelden en prijzen, wat het conservatieve volksdeel bestempelde als “zondagsontheiliging”. Gereformeerden waren vaak geen lid van de ijsbaan.

### **Geleidelijke verandering in het maatschappelijk leven**

Wie naar het centrum van ons dorp moest voor het een of ander, meestal voor een reparatie of met de schaars toegemeten distributiebonnen naar één van de manufacturenwinkels voor de huishoudelijke aan-

vulling, die zei niet: "Ik moet naar het dorp" of "Ik gean eefkes nei de buorren", zoals in doorsneedorpen gebruikelijk was. Nee, men had daarvoor de speciaal bij De Wilp horende uitdrukking: "Ik gean eefkes fóár nei De Wylp". Je woonde - of je was "vóór in De Wilp en toen zag je dit of dat en men sprak van "de minsken fóár út De Wylp". Ook deze aanduiding was een symbolische bevestiging van de twee gescheiden helften in ons dorp. Behalve de genoemde boodschappen had je "foar yn 'e Wylp" niet veel te zoeken. Bonne, de kruidenier op "de Hoeke" naar de Keuningsweg, bezorgde de bestellingen aan huis en een viertal bakkers voorzagen ons, met hun bakfiets of mand aan het fietsstuur, dagelijks van brood. Bijna iedereen had een eigen tuin voor groenten en aardappelen; het fruit kwam van de bomen op het erf en ook de melk had men zelf of men daarvoor terecht op een nabijgelegen boerderij. Het leven speelde zich voornamelijk af in de eigen buurt, te midden van "it eigen folk". De horizon was dichtbij en daar was tevreden mee.

Na de oorlog kwam er geleidelijk aan verandering. Het begon met de bevrijdingsfeesten, die door een spontaan in het leven geroepen feestcommissie, onder de bezielende leiding van politie Wester werden georganiseerd. Voor het eerst in de geschiedenis kwamen de dorpelingen van alle gezindten in één ruimte bij elkaar. De grote feesttent, achter café Helmholt was twee avonden achter elkaar tot de laatste plaats toe bezet, met een programma volledig voor het voetlicht gebracht door eigen krachten met onverwacht ontluikende talenten. Mijn wens om mee te doen, ging in vervulling, toen Tante Sieb Middel met het idee van het "lintenspel" op de proppen kwam. Dat dateerde nog van voor de oorlog. Met een groepje van acht meisjes oefenden we deze kringdans van vaderlandse liederen en linten in de kleuren oranje, rood, wit en blauw bij haar thuis, in het huis aan het Ronde Meer. Door de schaarste was het moeilijk om aan lint te komen, maar op aanraden van onze creatieve leidster naaiden we stroken bieslint in de lengte tegen elkaar aan. Zo konden we toch de Nederlandse driekleur met

het "Oranje Boven" naar hartenlust laten wapperen en zegevieren. Het gezamenlijk zingen van het Wilhelmus was op die 20ste en 21ste juni van het jaar 1945 een gedenkwaardige gebeurtenis, waar nog lang over gepraat is.



*Café Sportlust van Helmholt*

*De foto's zijn afkomstig uit het archief van plaatselijk belang De Wilp*



*Rectificatie.*

*De aangegeven persoon op de foto op bladzijde 13 van Olde Guet 20, behorend bij het artikel "De hooilanden ten noorden van Nuis en Niebert", is niet de schrijver Jan Boerema. Voor de volledigheid geven we de namen van alle vier vissers van rechts naar links: Hedde Boerema, de broer van Jan, de schrijver zelf, Ebbel Dijkstra en de naar hem vernoemde kleinzoon Ebbel Dijkstra. Het kaartje op bladzijde 12 is een kwartslag gedraaid afgebeeld. De linkerkant moet het noorden zijn.*

't Olde Guet is een uitgave van de vereniging *Heemkundekring Vredewold-West* in Marum.

't Olde Guet betekent letterlijk: oude land of landerij.

In het jaar 1470 heeft het klooster Trimunt haar grondbezit in het kerspel Marum uitgebreid, door de verwerving van 'Tyarsema Olde Guet' gelegen tussen de Ae en de Haar.

't Olde Guet verschijnt minimaal 2x per jaar.

De verkoopprijs voor een los nummer bedraagt € 7,50.

## Bij de omslag

De afbeelding op de omslag is het schilderij dat de Marumse kunstenaar Tony Simon heeft gemaakt voor de raadzaal van het gemeentehuis van Marum. De acht personen op de voorgrond stellen de geschiedenis en de toekomst voor; daarnaast ook de integratie van de Molukse gemeenschap in Marum. De gebouwen op de achtergrond staan voor de acht dorpen die samen de gemeente vormen, v.l.n.r. Lucaswolde, Jonkersvaart, Noordwijk en Boerakker, Nuis, De Wilp, Niebert en Marum.

## Doel van de vereniging *Heemkundekring Vredewold-West*:

De vereniging houdt zich actief bezig met het erfgoed van het eigen heem om het waardevolle uit de geschiedenis van de gemeente Marum te behouden en de belangstelling voor en kennis van onze leefgemeenschap in heden en verleden te vergroten.

## Bestuursleden van de vereniging *Heemkundekring Vredewold-West*:

- Koos Vos, voorzitter  
Willemstad 5; 9363 XE Marum. Tel. 0594-643543.
- Wim Alberda van Ekenstein, secretaris  
Het Riet 2, 9363 KG Marum. Tel. 0594-642835.
- Grietje Hijmersma-Hofkamp, penningmeester  
Molenweg 79; 9365 PC Niebert. Tel. 0594-549872.
- Aaltje Woldman-Tienstra, ledenadministratie  
Vijverstraat 14; 9367 PT De Wilp. Tel. 06-51152222.
- Jan van der Veen, lid  
Mellemaweg 2a; 9364 PV Nuis. Tel. 0594-513684.

## Redactie:

- Jan van der Veen  
Mellemaweg 2a; 9364 PV Nuis. Tel. 0594-513684.

**Lay-out:** Lydia van Rijjt; info@vanrijtmedia.nl. Tel. 0594-518611.

## Redactiesecretariaat:

Mellemaweg 2a; 9364 PV Nuis. Tel. 0594-513684.

e-mail: redactie@historischeverenigingmarum.nl

www.historischeverenigingmarum.nl

Bankrekening: NL77 INGB 0009 5572 08 t n.v. Heemkundekring Vredewold-West

ISSN nummer: 1877-8968

Druk: Huisman drukwerk & uitgeverij Marum